

Gebaseerd op "ʿAsnaaf al-Maghrurin" van Imam al-Ghazali
Uitgelegd door ustadh Zekeriya Budak

LISTEN VAN DE

DUIVEL

*Een e-book over hoe de duivel
verschillende groepen mensen misleid...*

Voorwoord

Voor u ligt het werk dat tot stand is gekomen naar aanleiding van de cursus **‘De listen van de duivel’**, waarin ustadh Zekeriya Budak het werk *Al-Kashf wat-tabyin fi ghurur al-khalq ajma’in: Asnaf al-Maghrurin* heeft gedoceerd. Dit boek wordt toegeschreven aan imam Abu Hamid al-Ghazali.

In dit werk worden verschillende groepen mensen besproken die ieder op hun eigen wijze door de duivel, de grootste vijand van de mens, worden misleid. Daarbij wordt duidelijk hoe zijn listen zich kunnen voordoen in het leven van zowel gewone mensen als studenten van kennis, geleerden, aanbidders en anderen.

Al het goede en juiste in dit werk is afkomstig van Allah. Eventuele fouten en tekortkomingen zijn aan onszelf te wijten. Moge Allah ons daarvoor vergeven. Mocht u een fout aantreffen, dan stellen wij het zeer op prijs wanneer u deze aan ons doorgeeft. Dit kan via onze socialmediakanalen of door een e-mail te sturen naar educatie@islamcolor.nl.

Moge Allah ons laten behoren tot degenen die de listen van de duivel herkennen, zich ertegen weten te beschermen en standvastig blijven op het rechte pad. Amin.

Islam Color

Inhoud

Voorwoord	2
Inleiding	5
Over imam al-Ghazali	6
Hoofdstuk 1: De ongelovigen	7
1.1 Verleid door het wereldse leven	7
1.2 Verleid door de gedachte dat wereldse gunsten een teken zijn van Allahs liefde	8
1.3 Gelovigen die dezelfde misleidingen hebben als de ongelovigen	9
Hoofdstuk 2: De ongehoorzame gelovigen	10
2.1 Degenen die vertrouwen op de vergeving van Allah en de goede daden verwaarlozen	10
2.2 Degenen die misleid worden door hun goede daden, terwijl hun zonden talrijker zijn	11
2.3 Degenen die denken dat hun goede daden meer zijn dan hun slechte daden	11
Hoofdstuk 3: De gehoorzame gelovigen	13
3.1 De geleerden	13
De geleerden die vertrouwen op hun kennis en zondigen met de ledematen en het hart	13
De geleerden die het verwaarlozen om hun ziel te zuiveren	14
De geleerden die hoogmoedig zijn en hun ziel niet zuiveren	14
De geleerden die kleine ziektes in het hart hebben	15
De geleerden die zich te veel bezighouden met fatwa (juridisch oordeel) geven	16
De geleerden die zich te veel bezighouden met kalâm	17
De geleerden die zichzelf vergeten, terwijl ze anderen aansporen tot het goede	18
De geleerden die mensen uitnodigen tot dwaling middels overdrijvingen	18
De geleerden die zichzelf vergeten, terwijl ze anderen aansporen om een sober leven te leiden	19
De geleerden die zich teveel bezighouden met de wetenschap van overleveringen zonder de betekenis te overpeinzen	19
De geleerden die zich te veel bezighouden met de Arabische taal	19
3.2 De mensen van aanbidding en goede werken	20
Degenen die de verplichtingen verwaarlozen ten gunste van vrijwillige aanbiddingen	20
Degenen die misleid worden door twijfel tijdens het gebed	20
Degenen die misleid worden door de uitspraak van de Koran	21
Degenen die veel Koran reciteren zonder de betekenis te overdenken	21
Degenen die misleid worden door het vasten	21
Degenen die het goede gebieden, maar zichzelf vergeten	22
Degenen die zich bevinden in de heilige steden	22
Degenen die ascetisch leven zonder hun hart te zuiveren	22
Degenen die veel aanbiddingen verrichten, maar geen rekening houden met prioriteiten	23

3.3 De rijken.....	23
Degenen die denken dat ze gered zullen worden middels liefdadigheid.....	23
Degenen die niet oprecht zijn met liefdadigheden en vallen in verspilling.....	24
Degenen die niet oprecht zijn als ze anderen helpen en goede daden verrichten	24
Degenen die gierig zijn als het aankomt op financiële aanbiddingen	24
Degenen die gierig zijn, maar wel de zakaat geven	25
Degenen die zich bevinden in kringen van dhikr en lezingen	25
3.4 Degenen die met tasawwuf bezig zijn	26
Degenen die doen alsof.....	26
Degenen die een luxueus leven leiden	26
Degenen die anderen misleiden	27
Degenen die claimen dat ze een bepaald niveau hebben bereikt.....	27
Degenen die de religie niet als een geheel naleven.....	28
Degenen die uit zijn op het bezit van anderen	28
Degenen die buitensporig zijn met zielszuivering.....	28
Degenen die misleid worden met de spirituele openingen die ze te zien krijgen	29
Degenen die denken dat ze het laatste niveau al bereikt hebben	29
Slotwoord.....	30

Inleiding

Allah, de Verhevene, waarschuwt de mens in de Koran: **“O mens! Wat heeft jou misleid ten aanzien van jouw Heer, de Meest Edelmoedige?”** (Surah al-Infitar, vers 6)

Misleiding (ghurûr) kent vele vormen en treft vrijwel ieder mens, behalve degenen aan wie Allah Zijn bijzondere barmhartigheid schenkt, zoals de profeten. De mens verkeert voortdurend in een beproeving, waarin de duivel onafgebroken probeert hem af te brengen van het rechte pad. Zijn pogingen houden niet op, zelfs niet in de laatste ogenblikken van het leven. Daarom is het einde van ons leven van groot belang. Een van de smekbeden die de geleerden daarom aanbevelen is: “O Allah, laat onze laatste daden onze beste daden zijn.”

Allah zegt verder in de Koran: **“O mensheid! Wees je bewust van jullie Heer en vrees een Dag waarop geen ouder zijn kind ook maar enigszins van nut zal kunnen zijn, en geen kind zijn ouder ook maar enigszins van nut zal kunnen zijn. Voorwaar, de belofte van Allah is waar. Laat het wereldse leven jullie daarom niet misleiden, en laat ook de grote misleider jullie niet misleiden aangaande Allah.”** (Surah Luqman, vers 33)

Met de grote misleider wordt de duivel bedoeld. Allah heeft hem uitstel gegeven tot de Dag des Oordeels, waardoor hij de mens mag influisteren met het slechte. Nadat hij weigerde gehoor te geven aan het bevel van Allah om zich voor Adam, de eerste mens neer te werpen, werd hij vervloekt en uit het paradijs verdreven. Sindsdien heeft hij zich voorgenomen de mens zoveel mogelijk te misleiden en van Allah af te brengen.

Toch heeft de duivel geen macht over de oprechte dienaren van Allah. Dat betekent echter niet dat zij nooit fouten maken of nooit worden beïnvloed. Ook zij blijven mensen en worden voortdurend beproefd. Het verschil is dat zij na een misstap direct berouw tonen, terugkeren naar Allah en Hem om vergeving vragen. Oprechte tawbah wist de zonde uit, ongeacht hoe vaak iemand daarin is gevallen.

Wie de manieren waarop de duivel te werk gaat niet kent, loopt een groter risico in zijn valstrikken terecht te komen. In dit werk, dat wordt toegeschreven aan imam Abu Hamid al-Ghazali, worden deze listen uitvoerig uiteengezet. De auteur behandelt onder meer:

- de manieren waarop de duivel de mens misleidt;
- de verschillende categorieën mensen die ieder op hun eigen wijze worden verleid;
- de zwakheden en valkuilen waardoor mensen vatbaar worden voor misleiding, zoals de liefde voor bezit, macht, status of begeerten.

Het doel van dit werk is niet om anderen te beoordelen, maar om onszelf een spiegel voor te houden. Door de listen van de duivel te herkennen, leren wij onze eigen tekortkomingen kennen en kunnen wij, met de hulp van Allah, waakzamer worden in onze aanbidding en standvastiger blijven op het rechte pad.

Over imam al-Ghazali

De edele imam al-Ghazali is geboren in het jaar 450 na de hidjra in Tus, gelegen in het hedendaagse Iran. De imam staat bekend onder de eretitel Hujjat al-Islâm, oftewel 'Bewijs van de Islam' en hij heeft verschillende boeken geschreven, waaronder werken over theologie, filosofie, jurisprudentie en zielszuivering. Tot een van zijn bekendste werken behoort 'Ihyâ 'Ulum ad-Dîn.'

De imam is beïnvloed door zijn leraar imam al-Juwaynî. Zijn invloed reikte vervolgens tot vele geleerden, onder wie imam Fakhraddin al-Razî. Dit zijn parels in de geschiedenis als het gaat om geleerden.

De imam noemt zelf dat hij het betreffende onderwerp in het kort behandelt in dit boek. Hij verwijst de lezer naar 'Ihyâ 'Ulum ad-Dîn' voor meer verdieping..

Imam al-Ghazali is een unieke geleerde. Hij leefde in een periode waarin de Griekse filosofie veel invloed had. Veel mensen werden beïnvloed door filosofische ideeën. In deze periode maakte de moslimgemeenschap grote uitdagingen mee op het gebied van het denken en de geloofsleer. Veel mensen werden namelijk moslim en brachten hun oude ideeën en denkwijzen met zich mee. Daarom moesten zij goed onderwezen worden, ook op het gebied van filosofie. Men kwam met vragen die voorheen nauwelijks werden besproken. Sommige moslims twijfelden aan hun geloof. Imam al-Ghazali zag dat veel weerleggingen van filosofische opvattingen onvoldoende aansloten bij de argumenten van de filosofen, omdat hun denkwijzen niet altijd voldoende werden begrepen.

Een van de boeken die de imam daarom schreef is Maqâsid al-Falâsifa. Hierin legt de imam de ideeën en methoden van de filosofen uit. Een ander boek van de imam is Tahâfut al-Falâsifa, wat betekent: 'De incoherentie van de filosofen.' Hierin bespreekt en weerlegt hij filosofische vraagstukken. Dit werk heeft grote invloed gehad op de ontwikkeling van de soennitische theologie en de intellectuele traditie binnen de islam.

Daarnaast heeft hij geschreven over de geloofsleer van de Ahl as-Sunnah. Hij heeft Ihyâ 'Ulum ad-Dîn geschreven, waarin de uiterlijke en innerlijke aspecten van het islamitische leven uitvoerig worden behandeld. De imam heeft daarnaast vele andere boeken geschreven die tot op de dag van vandaag door studenten van kennis en geleerden worden geraadpleegd.

Hoofdstuk 1: De ongelovigen

We beginnen met de eerste categorie die imam al-Ghazali bespreekt: de ongelovigen die door de duivel worden misleid.

1.1 Verleid door het wereldse leven

Een van de grootste misleidingen van ongelovigen is dat zij menen dat hetgeen direct beschikbaar is, beter is dan hetgeen pas later verkregen wordt. De genietingen van deze wereld zijn immers zichtbaar en tastbaar, terwijl zij het bestaan van de genietingen in het hiernamaals in twijfel trekken. Hun redenering luidt daarom: *“Tets wat zeker is, verruil je toch niet voor iets wat onzeker is?”*

Deze vergelijking is echter onjuist. Het is een misleidende analogie die door de vervloekte duivel wordt ingegeven. Het is dezelfde redenering die de duivel zelf gebruikte. Hij achtte zichzelf beter dan Adam, omdat hij uit vuur is geschapen, terwijl Adam uit klei is geschapen. Door een verkeerde vergelijking kwam hij tot een verkeerde conclusie.

Deze vorm van misleiding kan op twee manieren worden genezen.

1. Sterk geloof

De eerste remedie is een sterk geloof. De gelovige is ervan overtuigd dat hetgeen bij Allah is, beter en blijvender is dan alles wat deze wereld te bieden heeft. De verleidingen van de wereld zijn immers niets anders dan middelen waarmee de duivel de mens probeert af te leiden van het hiernamaals. Daarom aanvaardt de gelovige ook de woorden van de Profeet ﷺ: *“Wees op de wereld alsof je een reiziger bent.”* (Sahih al-Bukhari)

Wie zichzelf als een reiziger beschouwt, hecht zijn hart niet aan een tijdelijke verblijfplaats, maar bereidt zich voor op zijn uiteindelijke bestemming.

2. Bewijsvoering

De tweede remedie is het begrijpen van de juiste bewijsvoering.

Wij weten dat het hiernamaals eeuwig is, terwijl deze wereld vergankelijk is. Het eeuwige is vanzelfsprekend waardevoller dan hetgeen onvermijdelijk zal vergaan. De ongelovige laat zich echter leiden door hetgeen in deze wereld direct aanwezig en waarneembaar is, terwijl hij hetgeen over het hiernamaals is aangekondigd in twijfel trekt. Voor de gelovige bestaat die twijfel niet. De belofte van Allah en Zijn Boodschapper ﷺ is voor hem waarheid en zekerheid. Hij verkiest daarom niet het tijdelijke en vergankelijke boven het eeuwige en blijvende. Om dit goed te begrijpen, dienen twee zaken duidelijk te zijn.

Ten eerste aanvaarden wij ook in ons dagelijks leven kennis op gezag van betrouwbare bronnen, zonder alles zelf te hebben waargenomen of onderzocht. Wanneer een bekwame arts een diagnose stelt of een behandeling voorschrijft, vertrouwen wij bijvoorbeeld op zijn deskundigheid en ervaring. Dit laat zien dat kennis niet beperkt is tot hetgeen wij persoonlijk met onze zintuigen kunnen waarnemen. Des te meer aanvaardt de gelovige hetgeen Allah door middel van Zijn profeten heeft geopenbaard over zaken van het ongeziene, waaronder het hiernamaals. Betrouwbare geleerden dragen deze geopenbaarde kennis over en leggen haar uit.

Ten tweede weten wij dat de profeten door Allah werden begunstigd met openbaring. Zij spraken niet op basis van vermoedens of eigen inzichten over het ongeziene, maar op grond van hetgeen Allah aan hen bekendmaakte. De Profeet ﷺ verkondigde daarom met zekerheid hetgeen hem door Allah was geopenbaard.

1.2 Verleid door de gedachte dat wereldse gunsten een teken zijn van Allahs liefde

Een andere vorm van misleiding onder de ongelovigen is dat zij denken: “Als Allah van ons houdt, dan zal Hij ons toch zeker helpen en ons een goed leven geven.” Sommigen spreken dit openlijk uit, terwijl anderen deze overtuiging slechts in hun hart meedragen.

Allah, de Verhevene, beschrijft deze gedachte: **“En hij ging zijn tuin binnen, terwijl hij zichzelf onrecht aandeed, en zei: “Ik denk niet dat dit ooit zal vergaan. En ik denk evenmin dat het Uur ooit zal aanbreken. En zelfs als ik naar mijn Heer wordt teruggebracht, zal ik zeker een veel betere bestemming krijgen dan dit.””** (Surah al-Kahf, verzen 35-36)

Hun redenering is als volgt: omdat Allah hun in deze wereld voorspoed, rijkdom en aanzien heeft geschonken, moet Hij wel van hen houden. En als Hij van hen houdt, zal Hij hen in het hiernamaals eveneens begunstigen. Zij menen dat hun wereldse voorspoed een bewijs is van Allahs tevredenheid over hen. Dit is opnieuw een misleidende analogie van de vervloekte duivel. Zij vergelijken de gunsten van deze wereld met de gunsten van het paradijs en trekken daaruit de conclusie dat zij in het hiernamaals niet bestraft zullen worden, omdat zij in deze wereld ook niet zijn bestraft. Vanuit dezelfde gedachte kijken zij neer op de gelovigen. Zij redeneren dat, als Allah werkelijk zou bestaan en van de gelovigen zou houden, juist de gelovigen de grootste voorspoed en eer op aarde zouden moeten genieten.

Allah, de Verhevene, zegt hierover: **“En zo hebben Wij sommigen van hen door anderen beproefd, zodat zij zeggen: “Zijn het dan juist deze [arme gelovigen] die Allah uit ons midden heeft begunstigd?” Weet Allah niet het beste wie de dankbaren zijn?”** (Surah al-An’am, vers 53)

De fout in hun redenering is duidelijk. Zij gaan ervan uit dat iedere weldaad noodzakelijkerwijs voortkomt uit liefde. Dat is echter niet altijd het geval. Iemand kan een ander iets geven zonder werkelijk van hem te houden. Sterker nog, een gunst kan ertoe leiden dat iemand verder afdwaalt en uiteindelijk ten onder gaat. De wereldse gunsten kunnen juist een middel zijn waardoor iemand steeds dieper in zijn ongehoorzaamheid wegzakt. Dit is een van de duidelijkste vormen van misleiding.

De Profeet ﷺ heeft namelijk verteld dat Allah Zijn gelovige dienaar soms juist beschermt tegen de wereld, zoals mensen een ziek persoon beschermen tegen eten en drinken dat hem zou schaden. Om die reden waren sommige vrome dienaren juist bezorgd wanneer zij veel wereldse gunsten ontvingen. Zij zagen daarin een mogelijke beproeving. Wanneer hun levensonderhoud werd beperkt, beschouwden zij dit soms als een teken dat Allah hen wilde beschermen tegen de verleidingen van de wereld. Dit is kenmerkend voor degenen die de werkelijkheid van deze wereld begrijpen.

Ook de profeten lieten geen rijkdom als erfenis achter. Zij lieten kennis achter. Wanneer Allah een dienaar beproeft, kan dat juist een middel zijn om hem in het hiernamaals een hogere rang te schenken. Allah zegt: **“Wanneer de mens door zijn Heer wordt beproefd doordat Hij hem eert en met gunsten overlaadt, zegt hij: “Mijn Heer heeft mij geëerd!” Maar wanneer Hij hem beproeft door zijn levensonderhoud te beperken, zegt hij: “Mijn Heer heeft mij vernederd!””** (Surah al-Fajr, verzen 15-16)

Eveneens zegt Allah: **“Denken zij dat, doordat Wij hun rijkdom en kinderen schenken, Wij ons haasten om hun allerlei goeds te schenken ter ere van hen? Nee! Zij beseffen het niet.”** (Surah al-Mu’minun, verzen 55-56)

Hieruit blijkt dat rijkdom, macht en kinderen niet noodzakelijk een teken zijn van Allahs tevredenheid. Integendeel, zij kunnen onderdeel zijn van het uitstellen van de bestraffing, terwijl iemand steeds verder afdwaalt.

Allah zegt hierover: **“Laat degenen die deze boodschap verwerpen daarom aan Mij over. Wij zullen hen geleidelijk naar hun ondergang voeren, op een wijze die zij niet beseffen. Ik geef hun slechts voor een bepaalde tijd uitstel. Voorwaar, Mijn plan is zeer krachtig.”** (Surah al-Qalam, verzen 44-45)

Wie werkelijk in Allah gelooft, laat zich niet misleiden door uiterlijke voorspoed. Hij beseft dat wereldse gunsten in de eerste plaats een beproeving zijn en geen bewijs van Allahs tevredenheid. Een belangrijke oorzaak van deze misleiding is onwetendheid. Met name onwetendheid over de Eigenschappen van Allah. Wie Allah werkelijk kent, weet bijvoorbeeld dat Hij as-Saboer is: Degene Die uitstel geeft zonder Zijn dienaren onmiddellijk te straffen. Het uitblijven van een bestraffing betekent daarom niet dat Allah tevreden is. Wie de geschiedenis kent, weet bovendien dat macht, rijkdom en aanzien geen bewijs zijn van succes bij Allah. Farao, Qarun, Haman en Namroed bezaten allen enorme rijkdom en macht, maar werden juist daardoor misleid. Uiteindelijk bracht hun wereldse voorspoed hen niet tot redding, maar tot hun ondergang.

1.3 Gelovigen die dezelfde misleidingen hebben als de ongelovigen

Deze misleiding beperkt zich echter niet tot de ongelovigen. Ook sommige gelovigen laten zich hierdoor beïnvloeden. Zij verwaarlozen hun geloof, schenken weinig aandacht aan de aanbidding van Allah en geven de voorkeur aan de wereld boven het hiernamaals. Op dit punt lijken zij op de ongelovigen, omdat ook zij zich laten misleiden door de verleidingen van de duivel. Een gunst kan namelijk veranderen in een oorzaak van bestraffing. De gunsten die Allah een mens schenkt, kunnen - wanneer de mens er verkeerd mee omgaat - juist bijdragen aan zijn ondergang.

Hoofdstuk 2: De ongehoorzame gelovigen

2.1 Degenen die vertrouwen op de vergeving van Allah en de goede daden verwaarlozen

Tot de misleide gelovigen behoren degenen die zeggen: “Allah is de Vergevingsgezinde en de Barmhartige. Wij hopen daarom dat Hij ons zal vergeven.”

Zij beroepen zich op de barmhartigheid en vergeving van Allah, maar verwaarlozen ondertussen de goede daden. Hun hoop gaat niet gepaard met gehoorzaamheid, inspanning of oprecht berouw. Op deze manier worden zij door de duivel misleid en laten zij de daden na die hen dichterbij Allah zouden moeten brengen.

Het hopen op de vergeving van Allah is op zichzelf iets goeds. Wij geloven immers in Zijn barmhartigheid, goedheid en overvloedige gunsten. Deze hoop wordt echter misleiding wanneer zij wordt gebruikt als excuus om de geboden van Allah te verwaarlozen en in zonden te blijven volharden. Werkelijke hoop gaat altijd gepaard met inspanning. Wie werkelijk op de vergeving en barmhartigheid van Allah hoopt, streeft ernaar Hem te gehoorzamen, toont berouw wanneer hij tekortschiet en probeert zijn daden te verbeteren.

Een andere oorzaak van deze misleiding is dat sommige mensen uit een vrome familie komen. Zij vertrouwen op de rechtschapenheid van hun ouders of voorouders en denken dat zij daardoor zelf beschermd zullen zijn. Hun ouders waren wellicht Godvrezende mensen die waakzaam waren voor de bestraffing van Allah en zich inspanden in gehoorzaamheid. Dat betekent echter niet dat de redding van hun kinderen automatisch gegarandeerd is. Ieder mens zal immers afzonderlijk worden beoordeeld op zijn eigen geloof en daden. De duivel kan iemand influisteren: *“Wanneer iemand van een persoon houdt, houdt hij ook van diens kinderen. Allah houdt van jouw ouders, dus Hij zal ook van jou houden. Je hoeft je daarom niet (veel) in te spannen.”*

Wie deze influistering aanneemt, wordt misleid. De liefde en rechtschapenheid van de ouders nemen de persoonlijke verantwoordelijkheid van het kind namelijk natuurlijk niet weg. De zoon van Sayyiduna Nuh weigerde bijvoorbeeld om samen met zijn vader de ark te betreden. Hij dacht dat een hoge berg hem tegen het water zou beschermen, maar uiteindelijk behoorde hij tot degenen die verdronken. Zijn verwantschap met een profeet redde hem niet toen hij zelf het geloof verwierp. Hetzelfde geldt voor de vrouw van Sayyiduna Lut. Hoewel zij de echtgenote van een profeet was, behoorde zij tot degenen die achterbleven en werden bestraft. Haar familieband met een rechtschapen dienaar van Allah bood haar geen bescherming.

Allah, de Verhevene, zegt: **“Zeg: “Zou ik een andere heer dan Allah zoeken, terwijl Hij de Heer van alle dingen is?” Niemand verwerft iets behalve ten koste of ten gunste van zichzelf. Geen ziel die met zonden belast is, zal de last van een ander dragen. Daarna is jullie terugkeer tot jullie Heer, en Hij zal jullie duidelijk maken waarover jullie van mening verschilden.”** (Surah an-An‘am, vers 164)

Allah zegt eveneens: **“En dat de mens slechts zal verkrijgen waarvoor hij zich heeft ingespannen.”** (Surah al-Najm, vers 39)

Deze verzen maken duidelijk dat ieder mens persoonlijk verantwoordelijk is voor zijn eigen keuzes en daden. Niemand kan de zonden van een ander dragen en niemand kan uitsluitend op basis van de rechtschapenheid van zijn familie aanspraak maken op redding.

Iemand die denkt dat hij tegen de bestraffing van Allah beschermd zal worden omdat hij een vrome vader heeft, is als iemand die denkt dat zijn eigen honger verdwijnt wanneer zijn vader eet. Zoals ieder mens zelf moet eten om verzadigd te raken, moet ieder mens zelf Godsbewustzijn tonen en zich inspannen in de gehoorzaamheid aan Allah.

Op de Dag des Oordeels zullen wij verantwoording afleggen voor onze eigen daden. De Profeet ﷺ zal met de toestemming van Allah bemiddelen voor leden van zijn ummah. Ook kunnen rechtschapen dienaren, wanneer Allah dit toestaat, voor anderen bemiddelen. Niemand mag echter op bemiddeling vertrouwen, terwijl hij zelf bewust de gehoorzaamheid aan Allah verwaarloost.

Echte en valse hoop

De Profeet ﷺ heeft gezegd: *“De verstandige persoon is degene die zichzelf ter verantwoording roept en zich inspant voor wat na de dood komt. De onbekwame persoon is degene die zijn begeerten volgt en vervolgens zijn hoop op Allah vestigt.”* (At-Tirmidhi en Ibn Majah)

De verstandige gelovige beperkt zich niet tot woorden en wensen. Hij houdt zijn begeerten in toom, onderzoekt zijn eigen toestand en verricht daden ter voorbereiding op het hiernamaals. De misleide daarentegen volgt zijn verlangens, blijft tekortschieten in zijn gehoorzaamheid aan Allah en meent vervolgens dat zijn hoop op Allah voldoende is om gered te worden.

Allah koppelt ware hoop aan geloof, opoffering en inspanning. Hij zegt: **“Voorwaar, degenen die geloven, zijn geëmigreerd en zich op de weg van Allah hebben ingespannen, zij mogen hopen op de barmhartigheid van Allah. En Allah is de Meest Vergevingsgezinde, de Meest Barmhartige.”** (Surah al-Baqarah, vers 218)

In dit vers worden degenen die werkelijk hopen op Allahs barmhartigheid beschreven als mensen die geloven én zich inspannen. Hun hoop is daarom geen loze verwachting, maar wordt ondersteund door oprechte daden. Ook zegt Allah over de bewoners van het Paradijs: **“...als beloning voor hetgeen zij hebben verricht.”** (Surah al-Waqi’ah, vers 24)

Hieruit blijkt dat de beloning verbonden is aan de daden die zij hebben verricht. Het is daarom onjuist te menen dat men op Allah kan vertrouwen terwijl men iedere vorm van inspanning nalaat. Wie een oogst verwacht, zal eerst moeten zaaien. Wie vergeving verlangt, zal berouw moeten tonen. En wie het paradijs hoopt te bereiken, zal de weg moeten bewandelen die daarheen leidt. Ware hoop gaat altijd gepaard met gehoorzaamheid en inspanning. Hoop zonder daden is geen ware hoop, maar een vorm van zelfmisleiding. Zo weet de duivel de mens gerust te stellen, totdat hij zijn Heer ontmoet zonder voldoende voorbereiding.

2.2 Degenen die misleid worden door hun goede daden, terwijl hun zonden talrijker zijn

Een andere groep misleiden bestaat uit mensen die zowel goede als slechte daden verrichten, maar bij wie de zonden uiteindelijk zwaarder wegen dan de goede daden. Toch menen zij dat Allah hen zal vergeven, omdat zij vertrouwen op de goede daden die zij hebben verricht. Zij gaan ervan uit dat deze uiteindelijk zwaarder zullen wegen dan hun zonden. Deze gedachte is echter het gevolg van onwetendheid en valse hoop. Zij vertrouwen op de barmhartigheid van Allah, maar vergeten tegelijkertijd de ernst van hun ongehoorzaamheid en de omvang van hun zonden.

Hun toestand is vergelijkbaar met iemand die zowel halal als haram inkomsten heeft, terwijl het grootste deel van zijn vermogen uit haram afkomstig is. Toch overtuigt hij zichzelf ervan dat het kleine halal gedeelte voldoende zal zijn om het haram te compenseren. Of hij lijkt op iemand die aan de ene kant van een weegschaal tien dirham legt en aan de andere kant duizend dirham, om vervolgens te verwachten dat de tien dirham zwaarder zullen wegen. Een dergelijke verwachting is niets anders dan een vorm van onwetendheid en zelfmisleiding.

2.3 Degenen die denken dat hun goede daden meer zijn dan hun slechte daden

Er zijn ook mensen die menen dat hun goede daden groter in aantal zijn dan hun zonden. De oorzaak hiervan is dat de mens zijn goede daden gemakkelijk onthoudt, zelfs wanneer zij gering zijn, terwijl hij zijn zonden vergeet of bagatelliseert. Hij noemt zijn goede daden telkens opnieuw, maar staat nauwelijks stil bij zijn tekortkomingen.

Een voorbeeld hiervan is iemand die dag en nacht dhikr verricht en om vergeving vraagt, maar tegelijkertijd voortdurend roddelt over anderen. Zo iemand denkt voortdurend aan de beloning die hij zal ontvangen voor zijn dhikr en zijn smeekbeden, maar hij vergeet de ernstige waarschuwingen die in de Koran en de Sunnah zijn overgeleverd over liegen, roddelen en het zaaien van verdeeldheid.

Ook dit behoort tot de duidelijke listen van de duivel. Want het beschermen van de tong tegen zondige uitspraken is in zo'n geval belangrijker dan het verrichten van extra dhikr. Vrijwillige aanbidding kan immers niet dienen als rechtvaardiging om te blijven volharden in verboden daden.

Wie zijn goede daden voortdurend telt, maar zijn zonden vergeet, heeft zichzelf niet eerlijk beoordeeld. De verstandige gelovige houdt beide voor ogen: hij hoopt op Allahs barmhartigheid vanwege zijn goede daden, maar vreest Zijn bestraffing vanwege zijn tekortkomingen. Juist deze balans tussen echte hoop en vrees beschermt de mens tegen zelfmisleiding.

Hoofdstuk 3: De gehoorzame gelovigen

3.1 De geleerden

De Profeet ﷺ heeft de geleerden beschreven als de erfgenamen van de profeten. De profeten laten immers geen wereldse bezittingen na, maar kennis. Juist daarom begint imam al-Ghazali zijn bespreking van de gehoorzame gelovigen met de geleerden. Wanneer de geleerden hun taak niet naar behoren vervullen, heeft dat immers gevolgen voor de gehele gemeenschap. Hoewel iedere mens fouten maakt en niemand onfeilbaar is behalve de profeten, rust op de geleerden een bijzondere verantwoordelijkheid. Van hen wordt verwacht dat zij niet alleen kennis overdragen, maar deze ook in hun eigen leven in praktijk brengen.

De geleerden die vertrouwen op hun kennis en zondigen met de ledematen en het hart

De eerste groep bestaat uit geleerden die zich laten misleiden door hun kennis. Zij besteden veel aandacht aan het vergaren en onderwijzen van islamitische wetenschappen, maar verwaarlozen de opvoeding van hun hart en hun ledematen. Daardoor vervallen zij in zonden, terwijl zij menen dat hun kennis hen een hoge positie bij Allah zal bezorgen. Sommigen verdiepen zich uitsluitend in de technische aspecten van de islamitische wetenschappen, terwijl zij de zuivering van de ziel (*tarbiyah* en *tazkiyah*) en de ontwikkeling van een goed karakter (*akhlāq*) verwaarlozen. Anderen beperken zich tot één specifieke discipline en denken dat juist die wetenschap voldoende is om nabijheid tot Allah te verkrijgen.

Zo zijn er geleerden die zich volledig richten op de wetenschap van kalām en deze beschouwen als de belangrijkste van alle wetenschappen. Anderen beperken zich tot het geven van preken en menen dat zij, enkel omdat zij anderen oproepen tot het goede, zelf reeds over die eigenschappen beschikken.

Er zijn ook sprekers die zich bezighouden met uitzonderlijke of ingewikkelde onderwerpen om zich te onderscheiden van anderen, terwijl zij de wezenlijke zaken van de religie verwaarlozen. Sommigen spreken uitsluitend over de vergankelijkheid van de wereld, maar besteden weinig aandacht aan de praktische weg naar Allah.

Weer anderen houden zich uitsluitend bezig met de hadīthwetenschappen, zonder de betekenissen van de overleveringen werkelijk te overdenken of deze in hun eigen leven toe te passen. Hetzelfde geldt voor degenen die zich volledig toelagen op de Arabische taalwetenschappen, maar vergeten dat deze slechts een middel zijn en geen doel op zich.

Het gevaar voor al deze mensen is dat zij kennis vergaren zonder dat deze zichtbaar wordt in hun daden. Daarom is een eenvoudige moslim die zijn verplichtingen trouw nakomt beter af dan een geleerde die zijn kennis niet naleeft. Het is beter een onwetende te zijn die de vijf dagelijkse gebeden zorgvuldig verricht dan een grote geleerde die zijn gebeden verwaarloost. De duivel fluistert zulke mensen in dat hun kennis voldoende is en dat Allah hen vanwege hun geleerdheid zal vergeven. Hij laat hen geloven dat zij een bijzondere positie bij Allah innemen, dat hun zonden over het hoofd zullen worden gezien en dat zij vanzelfsprekend zullen mogen bemiddelen voor anderen op de Dag des Oordeels. Dit behoort echter tot de grootste vormen van zelfmisleiding.

Imam al-Ghazali verduidelijkt dit met het voorbeeld van een arts die anderen behandelt, terwijl hij zelf aan dezelfde ziekte lijdt. Hij bezit de kennis om zichzelf te genezen, maar maakt er geen gebruik van. Zijn kennis kan anderen baten, maar niet hemzelf zolang hij weigert de juiste behandeling toe te passen. Zo is het ook met de geleerde. Het enkel bezitten of onderwijzen van kennis is niet voldoende. Kennis brengt pas werkelijk voordeel wanneer zij wordt omgezet in daden. Wie de waarheid kent maar er niet naar leeft, heeft zich laten misleiden door de duivel. Allah, de Verhevene, zegt: **“Succesvol is inderdaad degene die haar (zijn ziel) zuivert, en verloren is degene die haar te gronde richt.”** (Surah ash-Shams, verzen 9–10)

Opmerkelijk is dat Allah hier niet spreekt over degene die weet hoe de ziel gezuiverd moet worden, maar over degene die haar daadwerkelijk zuivert. Niet de kennis op zichzelf, maar het handelen naar die kennis leidt tot succes.

Ook hebben deze mensen de waarschuwing van de Profeet ﷺ uit het oog verloren: *“Voorwaar, de persoon die op de Dag der Opstanding het zwaarst zal worden gestraft, is een geleerde aan wie zijn kennis geen nut heeft gebracht.”* (At-Tabarani).

De oorzaak van deze misleiding is dat zij hun hart hebben gehecht aan de wereld, aan gemak en aan hun eigen positie. Zij hopen dat hun kennis hen zal redden, ook wanneer zij nalaten ernaar te handelen. Daarmee vergeten zij dat kennis zonder oprechte daden geen bewijs vóór hen zal zijn, maar juist een bewijs tégen hen.

De geleerden die het verwaarlozen om hun ziel te zuiveren

Een andere groep geleerden verricht de uiterlijke vormen van aanbidding nauwgezet. Zij houden zich aan de zichtbare voorschriften van de islam en vermijden de openlijke zonden. Toch schenken zij nauwelijks aandacht aan de ziekten van het hart. Zij laten de verborgen zonden voortbestaan en zuiveren hun innerlijk niet. Tot deze verborgen ziekten behoren onder meer hoogmoed (*kibr*), pronkzucht (*riyâ*), afgunst (*hasad*), de drang naar aanzien, het verlangen naar een hoge positie en de liefde voor roem. Hoewel deze zonden voor de mensen vaak verborgen blijven, zijn zij bij Allah niet verborgen. Integendeel, zij kunnen de waarde van iemands goede daden ernstig aantasten. Imam al-Ghazali wijst erop dat de oorzaak van deze misleiding is dat men de waarschuwingen uit de openbaring en de Sunnah onvoldoende ter harte neemt. Zo leerde de Profeet ﷺ ons dat riyâ kleine afgoderij is. Ook is er overgeleverd dat de Profeet ﷺ zei: *“Afgunst verteert de goede daden zoals vuur het brandhout verteert.”* (Abu Dawud)

Daarnaast zijn zij achteloos ten aanzien van de woorden van Allah: **“... behalve degene die tot Allah komt met een zuiver hart.”** (Surah ash-Shu‘ara, vers 89).

Deze geleerden richten zich voornamelijk op het uiterlijk, terwijl zij het innerlijk verwaarlozen. Zij vergeten dat de aanvaarding van uiterlijke daden nauw verbonden is met de toestand van het hart. Het hart is immers de bron waaruit alle daden voortkomen. Imam al-Ghazali verduidelijkt dit met een treffende vergelijking. Stel dat iemand aan een huidziekte lijdt. De arts schrijft hem zowel een zalf voor om op de huid aan te brengen als een medicijn dat de oorzaak van de ziekte van binnenuit bestrijdt. Wanneer de patiënt uitsluitend de zalf gebruikt en het medicijn achterwege laat, lijkt zijn huid aanvankelijk te genezen. In werkelijkheid is de ziekte echter niet verdwenen; zij blijft in het lichaam aanwezig en zal zich vroeg of laat opnieuw openbaren.

Zo is het ook met de ziekten van het hart. Wie zich uitsluitend bezighoudt met het verfraaien van zijn uiterlijk en zijn zichtbare daden, terwijl hij hoogmoed, afgunst, pronkzucht en andere innerlijke ziekten laat voortbestaan, behandelt slechts de symptomen en niet de oorzaak. Pas wanneer het hart wordt gezuiverd, zullen ook de uiterlijke daden werkelijk oprecht en standvastig worden. Om die reden is ook de bewering van sommige mensen dat zij *“een goed hart”* hebben, terwijl hun daden voortdurend in strijd zijn met de islamitische normen, niet juist. Het innerlijk weerspiegelt zich immers in het uiterlijk. Een werkelijk zuiver hart zal zichtbaar worden in woorden, gedrag en omgang met anderen. Wie zijn hart zuivert, zal daarvan onvermijdelijk de vruchten plukken in zijn daden.

De geleerden die hoogmoedig zijn en hun ziel niet zuiveren

Een andere groep geleerden kent de voorschriften omtrent de zuivering van de ziel en is op de hoogte van de ziekten van het hart. Zij weten wat de islamitische regelgeving hierover zegt en kunnen anderen daarin onderwijzen. Toch passen zij deze kennis niet op zichzelf toe. Uit hoogmoed menen zij dat dergelijke gebreken slechts bij onwetenden voorkomen en niet bij henzelf.

Wanneer zij kenmerken van hoogmoed, pronkzucht of eerezucht bij zichzelf waarnemen, geven zij daaraan een andere uitleg. Zo menen sommigen dat een zekere trots gepast is voor een geleerde, omdat kennis volgens hen respect en aanzien met zich meebrengt. Zij schrijven hun houding toe aan de waardigheid van de kennis die zij dragen, terwijl het in werkelijkheid hoogmoed kan zijn. Hiermee laten zij zich misleiden door de duivel.

Zij denken dat zij vanwege hun kennis en hun vermeende hoge positie bij Allah niet op dezelfde wijze beproefd zullen worden als gewone mensen. Daardoor herkennen zij de sporen van hoogmoed en hypocrisie in hun eigen hart niet. Wanneer zij eer ontvangen, schrijven zij dit toe aan de verhevenheid van het geloof of aan hun inzet voor de religie, terwijl zij niet beseffen dat de duivel juist hierdoor tevreden is. Imam al-Ghazali wijst erop dat de beste schepping, de Profeet ﷺ, ondanks zijn verheven rang de zwaarste beproevingen heeft ondergaan. Nooit beriep hij zich op zijn bijzondere positie om zichzelf boven beproevingen verheven te achten. Integendeel, hij ﷺ was de meest nederige van alle mensen.

Deze geleerden zijn ook vergeten hoe de metgezellen zich kenmerkten door bescheidenheid en afstandelijkheid ten opzichte van de wereld. Zij zochten hun eer niet in rijkdom, kleding of maatschappelijke status, maar uitsluitend in de islam. Toch zoeken sommigen hun aanzien juist in luxe kleding, dure auto's of grote huizen. Daarbij beroepen zij zich op de uitspraak van de Profeet ﷺ dat Allah ervan houdt de gunsten die Hij aan Zijn dienaren heeft geschonken zichtbaar te zien. Hoewel dankbaarheid voor Allahs gunsten prijzenswaardig is, gebruiken zij deze overlevering om overmatige luxe en wereldse status te rechtvaardigen. Daarbij vergeten zij dat dankbaarheid iets anders is dan verspilling en pronkzucht.

Dezelfde misleiding openbaart zich wanneer iemand kritiek krijgt. Hij meent dat hij de religie verdedigt, terwijl hij in werkelijkheid zijn eigen eer en trots verdedigt. Zijn ego verschuilt zich achter het geloof. Wanneer oprechte geleerden hem aanspreken op zijn tekortkomingen, raakt hem dat diep, ook al doet hij alsof het hem niks doet.

Sommigen zoeken bovendien voornamelijk het gezelschap van invloedrijke personen en machthebbers. Wanneer zij hierop worden aangesproken, zeggen zij dat zij dit uitsluitend doen om de belangen van de moslims te dienen. Zij weigeren echter te erkennen dat hun eigen ziel eveneens verlangt naar aanzien en invloed. Dit behoort eveneens tot de misleidingen van de duivel. Soms worden zij zelfs jaloers wanneer andere geleerden toegang krijgen tot machthebbers. Eveneens kunnen zij zich ergeren aan geleerden die onrecht openlijk bekritisieren, omdat dit hun eigen positie in gevaar brengt.

Wanneer een machthebber hun rijkdom of geschenken aanbiedt waarvan de herkomst twijfelachtig is, fluistert de duivel hun verschillende rechtvaardigingen in. Hij laat hen denken dat zij het bezit niet voor zichzelf aannemen, maar uitsluitend om het ten dienste van de gemeenschap te besteden. Zo worden zij stap voor stap misleid. Imam al-Ghazali haalt een gelijkenis aan die wordt toegeschreven aan Sayyiduna 'Isa. Hij vergeleek de slechte geleerde met een grote steen die in de monding van een bron of waterstroom is gevallen. De steen drinkt zelf geen water en verhindert bovendien dat het water de akkers bereikt. Zo heeft zij noch voor zichzelf, noch voor anderen enig nut.

Zo is ook de geleerde die niet handelt naar zijn kennis. Hij profiteert zelf niet van zijn kennis en verhindert door zijn slechte voorbeeld dat anderen er ten volle profijt van hebben. Zijn nalatigheid schaadt niet alleen hemzelf, maar ook degenen die hem volgen.

De geleerden die kleine ziektes in het hart hebben

De vierde groep bestaat uit geleerden die hun kennis niet alleen bezitten, maar er ook naar handelen. Zij verrichten hun aanbiddingen zorgvuldig en hun ledematen blijven grotendeels vrij van zonden. Ook besteden zij aandacht aan de zuivering van hun hart. Zij strijden tegen ziekten als hoogmoed, afgunst, hypocrisie, haat en eigenliefde, en streven ernaar deze eigenschappen uit hun ziel te verwijderen.

Door deze voortdurende inspanning menen zij echter soms dat zij de strijd tegen hun ziel hebben voltooid. Zij denken de ziekten van het hart volledig onder controle te hebben, terwijl er nog verborgen listen van de duivel in hun hart achterblijven. Juist omdat deze gebreken klein en nauwelijks merkbaar lijken, schenken zij er onvoldoende aandacht aan.

De duivel is bij zulke mensen niet meer bezig met openlijke zonden of grote misstappen. In plaats daarvan verleidt hij hen met subtiele tekortkomingen en verborgen verlangens die gemakkelijk over het hoofd worden gezien. Omdat zij menen dat zij hun ziel reeds hebben gezuiverd, zijn zij minder waakzaam voor deze verijnde vormen van misleiding.

Hij vergelijkt hun toestand met iemand die een akker van onkruid wil ontdoen. De zichtbare planten worden zorgvuldig verwijderd, maar de wortels blijven in de grond achter. Aanvankelijk lijkt de akker schoon, maar zodra de eigenaar vertrekt en geen aandacht meer besteedt aan het land, groeit hetzelfde onkruid opnieuw uit de achtergebleven wortels. Zo is het ook met de ziekten van het hart. Zolang de oorzaken ervan niet volledig worden uitgeroeid, kunnen zij onder veranderende omstandigheden opnieuw de kop opsteken. Iemand kan denken een bepaalde zwakte te hebben overwonnen, maar wanneer zijn omstandigheden veranderen of zijn waakzaamheid afneemt, keert dezelfde eigenschap terug.

Daarom leert imam al-Ghazali dat de zuivering van de ziel geen eenmalige prestatie is, maar een levenslange strijd. De dienaar blijft voortdurend behoefte houden aan zelfonderzoek, oprechtheid en waakzaamheid tegenover de subtiele influisteringen van de duivel. Zelfs wie grote vooruitgang heeft geboekt in zijn spirituele ontwikkeling, mag zichzelf nooit veilig achten voor verborgen vormen van misleiding.

De geleerden die zich te veel bezighouden met fatwa (juridisch oordeel) geven

Een andere groep geleerden laat zich misleiden doordat zij zich vrijwel uitsluitend bezighouden met het uitvaardigen van fatwa's, het oplossen van juridische vraagstukken en het afhandelen van geschillen tussen mensen. Zij verdiepen zich volledig in de jurisprudentie (*fiqh*) en verwerven daarin een hoge positie. Mensen raadplegen hen, vertrouwen op hun oordeel en beschouwen hen als autoriteiten binnen de religie.

Hoewel deze taak op zichzelf nobel en noodzakelijk is, schuilt het gevaar erin dat zij zich zo sterk richten op het onderwijzen van anderen, dat zij hun eigen spirituele opvoeding verwaarlozen. Zij houden zich bezig met de uiterlijke regels van de religie, terwijl zij onvoldoende aandacht schenken aan de zuivering van hun hart en het verbeteren van hun eigen karakter.

Sommigen verwaarlozen daardoor zelfs hun eigen daden. Zij bewaken hun tong niet tegen roddel en achterklap, letten onvoldoende op de zuiverheid van hun inkomsten en voedsel, en schenken weinig aandacht aan de ziekten van het hart, zoals hoogmoed, afgunst, hypocrisie en wrok. Juist deze verborgen zonden kunnen de dienaar vernietigen, ook wanneer hij veel kennis bezit.

Imam al-Ghazali merkt op dat deze geleerden zich vaak bevinden in de nabijheid van machthebbers. Omdat zij afhankelijk zijn van hun positie of hun gunst, spreken zij soms naar hun wensen. Hierdoor worden zij stap voor stap wereldser en raakt hun hart steeds verder verwijderd van oprechtheid.

Er zijn twee belangrijke vormen van misleiding te herkennen in deze groep.

De eerste misleiding is dat zij wel weten wat juist is, maar er zelf niet naar handelen. Dit kan vergeleken worden met iemand die van een arts heeft geleerd hoe een geneesmiddel moet worden bereid. Wanneer hij zelf ziek wordt, maakt hij echter geen gebruik van die kennis. Hij kent de behandeling, maar past haar niet op zichzelf toe. Zo is het ook met de geleerde die weet hoe de ziel gezuiverd moet worden, maar nalaat zijn eigen hart op te voeden. Hij kent de regels omtrent aanbidding, handel, huwelijk, echtscheiding, erfrecht en talloze andere juridische onderwerpen, maar vergeet de wetenschap die zijn eigen ziel moet genezen. Hiermee wordt niet getracht om de studie van jurisprudentie te kleineren. Integendeel, jurisprudentie behoort tot de meest verheven islamitische wetenschappen. De waarschuwing richt zich tegen degene die zich volledig wijdt aan juridische vraagstukken, terwijl hij de zuivering van zijn hart verwaarloost. Jurisprudentie behoort de dienaar dichter bij Allah te brengen. Wanneer kennis echter niet gepaard gaat met nederigheid, goed gedrag en oprechtheid, verliest zij haar werkelijke doel. Daarbij komt nog een tweede gevaar. De duivel laat zulke geleerden genieten van de eer die mensen hun geven. Zij worden aangesproken als *faqih*, *mufti* of *qadi*, en juist deze lof kan hun hart ongemerkt aantasten. Ook een geleerde kan immers ten prooi vallen aan hoogmoed en afgunst. Zo kan hij een collega in diens afwezigheid bekritisieren, terwijl hij hem in zijn aanwezigheid prijst.

De tweede misleiding bestaat uit de gedachte dat kennis op zichzelf voldoende is om nabijheid tot Allah te verkrijgen. Imam al-Ghazali benadrukt dat kennis nooit een doel op zichzelf is. Ware kennis behoort de liefde voor Allah te vergroten. Naarmate een dienaar Allah beter leert kennen, groeit zijn liefde, zijn ontzag en zijn verlangen om Hem te gehoorzamen. Juist deze liefde vormt de drijfveer achter de zuivering van de ziel en het verrichten van goede daden.

De kennis die werkelijk voordeel brengt, is daarom de kennis die leidt tot de kennis van Allah. Dit omvat onder meer kennis van Zijn Essentie, Zijn Volmaakte Eigenschappen en Zijn Handelingen, zoals deze in de openbaring bekend zijn gemaakt. *Fiqh* heeft in dit geheel een dienende functie. De juridische regels leren de gelovige hoe hij Allah op de juiste wijze dient te aanbidden. Zij behoren eerbied, Godsvrees, hoop en vrees in het hart te versterken. Wanneer deze vruchten uitblijven, is de kennis haar doel voorbijgeschoten. Deze geleerde wordt vergeleken met een reiziger die op weg is naar de hadj, maar onderweg voortdurend stilstaat om handel te drijven. Hij blijft bezig met zaken die slechts middelen zijn, terwijl hij het uiteindelijke doel uit het oog verliest.

Tot deze groep behoren ook degenen die zich voortdurend bezighouden met meningsverschillen tussen geleerden en wetscholen. Hun doel is niet het vinden van de waarheid, maar het winnen van discussies en het weerleggen van anderen. Zij besteden hun dagen aan het verzamelen van argumenten om tegenstanders te verslaan, zoeken naar fouten in de uitspraken van andere geleerden en hopen lof te ontvangen vanwege hun scherpzinnigheid. De liefde voor overwinning en reputatie verdringt geleidelijk de oprechtheid waarmee kennis behoort te worden gezocht.

Volgens imam al-Ghazali zou het voor zulke mensen beter zijn geweest hun eigen ziel te onderzoeken dan voortdurend de tekortkomingen van anderen te zoeken. Kennis die uitsluitend wordt gebruikt om wereldse eer, aanzien of invloed te verkrijgen, brengt weinig voordeel voor het hiernamaals. De grootste misleiding is misschien wel dat iemand de Koran en de Sunnah - de bronnen die zijn neergezonden om mensen dichter bij Allah te brengen - gebruikt als middel om voor zichzelf een positie, aanzien of macht in deze wereld te verwerven. Daarmee worden de meest verheven middelen ingezet voor het laagste wereldse doel.

De geleerden die zich te veel bezighouden met kalâm

Een andere groep geleerden laat zich misleiden doordat zij zich volledig toelegt op de wetenschap van *kalâm*: het voeren van theologische discussies, het weerleggen van tegenstanders en het verdedigen van geloofsleer met logische argumenten. Zij verdiepen zich in de opvattingen van verschillende stromingen, bestuderen hun redeneringen en ontwikkelen methoden om deze te weerleggen.

Binnen deze groep kunnen twee soorten geleerden worden onderscheiden.

De eerste groep bestaat uit degenen die zelf zijn afgedwaald, terwijl zij ervan overtuigd zijn dat zij anderen naar de waarheid leiden. Door hun eigen overtuiging herkennen zij hun dwaling niet en menen zij de religie te verdedigen, terwijl zij in werkelijkheid mensen verder van de waarheid kunnen brengen. Door hun fanatisme ontstaan verdeeldheid, vijandigheid en zelfs beschuldigingen van ongeloof jegens moslims. Daarbij houden zij zich niet aan de regels van eerlijke bewijsvoering die de geleerden hebben vastgesteld, maar maken zij gebruik van twijfelachtige argumenten en onjuiste redeneringen om hun gelijk te halen.

De tweede groep bevindt zich wel op de waarheid, maar raakt eveneens misleid doordat zij een buitensporig belang toekent aan de wetenschap van *kalâm*. Zij beschouwen het voeren van discussies en het beheersen van ingewikkelde bewijsvoering als een van de hoogste vormen van aanbidding. Sommigen gaan zelfs zover dat zij menen dat een gelovige pas werkelijk nabij Allah kan komen wanneer hij diepgaande kennis bezit van logica, argumentatie en theologische bewijsvoering.

Imam al-Ghazali wijst erop dat deze opvatting niet overeenkomt met de weg van de vrome voorgangers. Wanneer men het leven van de metgezellen en de eerste generaties moslims bestudeert, ziet men dat hun geloof niet gebaseerd was op eindeloze discussies of ingewikkelde theoretische bewijzen. Hun zekerheid was geworteld in oprechte overgave, gehoorzaamheid en een zuiver hart. Hun geloof werd versterkt door de openbaring en het handelen daarnaar, niet door het voortdurend zoeken naar intellectuele overwinning.

Daarom mag de wetenschap van *kalâm* nooit een doel op zichzelf worden. Wanneer zij de dienaar dichter bij Allah brengt en hem helpt de waarheid te verdedigen, is zij een nuttig middel. Wanneer zij echter leidt tot hoogmoed, eindeloze polemieken en een liefde voor discussiëren, wordt zij een middel waarmee de duivel de geleerde kan misleiden.

De geleerden die zichzelf vergeten, terwijl ze anderen aansporen tot het goede

Een andere groep bestaat uit geleerden die zich bezighouden met het geven van preken en het onderwijzen van mensen. Zij spreken over oprechtheid, geduld, dankbaarheid, vertrouwen op Allah, godsvrees, ascese, een goed karakter en andere verheven eigenschappen. Hun woorden raken de harten van de toehoorders en zetten mensen aan tot het verrichten van goede daden. Toch schuilt hierin een grote vorm van misleiding. Sommigen gaan namelijk denken dat zij deze eigenschappen reeds bezitten, enkel omdat zij er voortdurend over spreken. Zij menen dat het beschrijven van een deugd gelijkstaat aan het bezitten ervan, terwijl hun eigen karakter niet beter is dan dat van vele anderen.

Deze geleerden kunnen daardoor een hoge dunk van zichzelf krijgen. Zij denken dat Allah tevreden met hen is, omdat zij mensen oproepen tot het goede en hen wijzen op de weg van de Profeet ﷺ. Zij vergeten echter dat het oproepen tot een deugd niet betekent dat men die deugd zelf bezit. Wie de kenmerken van oprechtheid kent, is nog niet noodzakelijk oprecht. Wie over nederigheid spreekt, is daarmee nog niet nederig. Imam al-Ghazali benadrukt dat hun levenswijze vaak ver verwijderd is van die van de vrome voorgangers. Zij spreken met bewondering over hun voorbeeld, maar volgen hun levensstijl slechts beperkt. Zij hopen dat het prijzen van de vromen voldoende zal zijn om zelf hun rang te bereiken.

Daarnaast worden zij misleid door hun verhouding tot de wereld. Zij menen een ascetisch leven (*zuhd*) te leiden, terwijl hun hart nog sterk gehecht is aan wereldse zaken. Zij denken dichter bij Allah te komen, terwijl hun daden hen juist van Hem verwijderen. Zij waarschuwen anderen voor slechte karaktereigenschappen, terwijl zij diezelfde eigenschappen in hun eigen hart laten voortbestaan. Zo adviseren zij mensen zich niet te hechten aan lof en aanzien, terwijl zij zelf genieten van de waardering van hun toehoorders. Zij moedigen anderen aan zich niet voortdurend onder de mensen te begeven, terwijl zij zelf verlangen naar publieke bekendheid en grote bijeenkomsten.

Een van de duidelijkste tekenen van deze misleiding is dat zij moeite hebben wanneer Allah anderen succes schenkt. Wanneer mensen door de woorden van een andere geleerde tot leiding komen, voelen zij jaloezie of verdriet. Ook kunnen zij het moeilijk verdragen wanneer anderen in hun bijzijn worden geprezen. Dit toont aan dat hun hart nog niet is gezuiverd. Wie werkelijk uitsluitend omwille van Allah werkt, verheugt zich wanneer mensen dichter bij Allah komen, ongeacht door wiens inspanning dat gebeurt. De oprechte dienaar verlangt immers niet naar zijn eigen naam of aanzien, maar slechts naar de tevredenheid van Allah. Niet alleen zijn zij afgedwaald in hun intenties, maar zij beseffen vaak niet eens dat zij zich in deze toestand bevinden. Zij menen anderen naar Allah te leiden, terwijl zij hun eigen ziel uit het oog zijn verloren.

De geleerden die mensen uitnodigen tot dwaling middels overdrijvingen

Een andere groep geleerden laat zich misleiden doordat zij de juiste wijze van vermanen en onderwijzen verlaten. Deze predikers spreken over zaken die hun kennis te boven gaan en verkondigen overdreven of ongefundeerde uitspraken die geen basis hebben in de Koran, de Sunnah of de woorden van de betrouwbare geleerden. Hun doel is niet zozeer het onderwijzen van de waarheid, maar het trekken van aandacht en het onderscheiden van anderen. Sommigen zoeken hun toevlucht tot ingewikkelde taal, kunstmatig rijm, verheven retoriek en emotionele gedichten om hun publiek te imponeren. Zij verheffen hun stem, proberen de toehoorders tot uitbundige emoties te brengen en meten het succes van hun preek af aan de reacties van het publiek. Hierdoor verschuift de aandacht van oprechte vermaning naar uiterlijk vertoon. Imam al-Ghazali waarschuwt dat zulke predikers niet alleen zichzelf misleiden, maar ook anderen. Hun woorden wekken soms overdreven hoop op Allahs vergeving, zonder dat zij mensen tegelijkertijd waarschuwen voor de gevolgen van zonden en nalatigheid. Daardoor raken toehoorders gemakkelijk achteloos ten aanzien van hun eigen daden.

Deze misleiding wordt nog duidelijker wanneer de prediker zelf een uitgesproken wereldse levensstijl heeft. Wanneer hij pronkt met rijkdom, luxe kleding en een leven vol comfort, terwijl hij anderen oproept tot het hiernamaals, kan dit mensen juist aanzetten tot liefde voor de wereld in plaats van tot afstand daarvan. Imam al-Ghazali maakt hierbij onderscheid tussen twee groepen. De eerste groep verzuimt weliswaar zichzelf te verbeteren, maar roept anderen ten minste nog op tot deugdzaamheid. De tweede groep gaat verder: zij zijn niet alleen zelf misleid, maar brengen ook anderen op een dwaalspoor doordat hun woorden en gedrag een verkeerd beeld van de religie geven.

De geleerden die zichzelf vergeten, terwijl ze anderen aansporen om een sober leven te leiden

Een andere groep geleerden houdt zich voortdurend bezig met het leven van de asceten (*ṣūbbah*). Zij vertellen over hun eenvoud, hun afstandelijkheid ten opzichte van de wereld en hun oprechtheid. Hun preken zijn gevuld met waarschuwingen tegen wereldsheid en met verhalen over de vromen. Toch blijven deze woorden beperkt tot hun tong. Zij memoriseren uitspraken van de asceten en herhalen deze telkens opnieuw, zonder zelf hun levenswijze over te nemen. Zij menen dat het spreken over ascese voldoende is, terwijl hun eigen hart nog sterk aan de wereld gehecht is.

Het prijzen van de vromen maakt iemand niet vroom, zoals het beschrijven van nederigheid iemand nog niet nederig maakt. Werkelijke ascese blijkt uit het loslaten van de gehechtheid aan de wereld, niet uit het veelvuldig spreken daarover. Zij hopen dat hun preken en hun kennis een reden zullen zijn voor Allah om hun tekortkomingen te vergeven, terwijl zij nalaten hun eigen ziel te hervormen. Daarmee vergeten zij dat degene die anderen oproept tot het goede, in de eerste plaats zichzelf hoort aan te spreken.

De geleerden die zich teveel bezighouden met de wetenschap van overleveringen zonder de betekenis te overpeinzen

Een andere groep geleerden richt zich volledig op de wetenschap van de hadith. Zij verzamelen overleveringen, bestuderen verschillende overleveringsketens, reizen van plaats tot plaats om van zoveel mogelijk geleerden overleveringen te horen en zijn trots op het aantal ketens dat zij bezitten. Hoewel dit op zichzelf een eervolle bezigheid is, ontstaat de misleiding wanneer hun aandacht uitsluitend uitgaat naar de ketens van overlevering en niet naar de inhoud ervan. Zij streven ernaar een hadith te kunnen overleveren, maar besteden weinig aandacht aan het begrijpen en toepassen van de Sunnah.

Het doel van de hadithwetenschappen is niet het verzamelen van zoveel mogelijk overleveringen, maar het begrijpen van de leiding van de Profeet ﷺ en het handelen overeenkomstig zijn Sunnah. Daarom dient een geleerde eerst zelf naar een overlevering te handelen voordat hij deze aan anderen overdraagt. Wie hadithwetenschappen onderwijst zonder haar betekenis te begrijpen of zonder ernaar te leven, heeft het doel van deze verheven wetenschap uit het oog verloren.

Imam al-Ghazali waarschuwt bovendien tegen het achteloos overleveren van overleveringen zonder voldoende begrip. De woorden van de Profeet ﷺ vereisen nauwkeurigheid, kennis van hun betekenis en inzicht in hun toepassing. Niet iedere overlevering kan zonder uitleg worden doorgegeven, omdat sommige teksten verschillende interpretaties kennen en slechts juist worden begrepen in het licht van de gehele Sunnah.

De geleerden die zich te veel bezighouden met de Arabische taal

Een andere groep geleerden laat zich misleiden doordat zij zich volledig focussen op de Arabische taalwetenschappen. Zij besteden hun leven aan de studie van grammatica (*naḥw*), morfologie (*sarf*), retorica, taalkunde en Arabische poëzie. Omdat de Koran en de Sunnah in het Arabisch zijn geopenbaard en overgeleverd, beschouwen zij zichzelf als geleerden van de religie en menen zij dat deze studie op zichzelf voldoende is om nabijheid tot Allah te verkrijgen.

Imam al-Ghazali benadrukt echter dat de Arabische taal een middel is en geen doel op zichzelf. Haar bijzondere status ligt uitsluitend in het feit dat Allah haar heeft verkozen als taal van de openbaring. Juist daarom is het noodzakelijk de taal te leren, zodat de Koran en de Sunnah correct kunnen worden begrepen.

De misleiding ontstaat wanneer de studie van de taal een doel op zichzelf wordt. Sommigen verdiepen zich eindeloos in taalkundige bijzaken, zeldzame grammaticale vraagstukken en poëtische subtiliteiten, terwijl zij de eigenlijke bedoeling van deze kennis uit het oog verliezen. Zij besteden hun inspanningen aan onderwerpen die weinig bijdragen aan hun relatie met Allah en verwaarlozen ondertussen de zuivering van hun hart en het handelen naar de openbaring. Imam al-Ghazali bekritiseert hiermee niet de Arabische taalwetenschappen zelf. Integendeel, disciplines als *nabw* en *sarf* behoren tot de belangrijkste hulpmiddelen voor het begrijpen van de Koran en de Sunnah. Zonder een degelijke beheersing van de Arabische taal is een juist begrip van de islamitische bronnen immers nauwelijks mogelijk.

Zijn waarschuwing richt zich tegen degene die het middel verheft tot doel. Wanneer iemand zich volledig verliest in taalkundige details en meent dat deze studie op zichzelf voldoende is voor zijn redding, is door de duivel misleid. De ware waarde van de Arabische taal ligt niet in de taal zelf, maar in het feit dat zij de dienaar helpt de woorden van Allah en Zijn Boodschapper ﷺ beter te begrijpen, ernaar te handelen en daardoor dichter tot Allah te komen.

3.2 De mensen van aanbidding en goede werken

Na de misleidingen van de geleerden bespreekt imam al-Ghazali een andere groep die gemakkelijk door de duivel wordt misleid: de mensen die zich intensief bezighouden met aanbidding en goede werken. Hoewel zij oprecht verlangen naar Allahs tevredenheid, kunnen ook zij ongemerkt van het rechte pad afwijken wanneer zij de juiste prioriteiten uit het oog verliezen of zich richten op de uiterlijke vorm van aanbidding ten koste van haar werkelijke doel.

In dit hoofdstuk laat imam al-Ghazali zien dat niet iedere daad van aanbidding je automatisch dichter bij Allah brengt. Vrijwillige aanbiddingen kunnen de verplichte daden niet vervangen, een correcte uitvoering mag niet ten koste gaan van oprechtheid en een mooie recitatie is niet het uiteindelijke doel van de Koran. Deze vormen van misleiding zijn vaak subtiel, omdat zij plaatsvinden binnen daden die op zichzelf goed en prijzenswaardig zijn. Juist daarom behoren zij tot de gevaarlijkste listen van de duivel. Alleen wie zijn aanbidding voortdurend toetst aan de Koran, de Sunnah en de juiste prioriteiten, kan zich hiervoor behoeden.

Degenen die de verplichtingen verwaarlozen ten gunste van vrijwillige aanbiddingen

De eerste groep bestaat uit mensen die zich ijverig bezighouden met vrijwillige vormen van aanbidding, terwijl zij tekortschieten in de verplichtingen die Allah hun heeft opgelegd. Zij besteden veel tijd en aandacht aan aanbevolen daden, maar verwaarlozen hetgeen voorrang behoort te krijgen.

Een voorbeeld zijn degenen die tijdens de kleine wassing overdreven voorzichtig zijn. Zij gebruiken veel meer water dan nodig is en vervallen daardoor zelfs in verspilling, terwijl de Profeet ﷺ juist gematigdheid voorschreef. Opmerkelijk genoeg ontbreekt diezelfde voorzichtigheid vaak op andere gebieden. Terwijl zij uiterst nauwkeurig zijn bij de wassing, zijn zij minder zorgvuldig wanneer het gaat om hun inkomsten, voedsel of andere zaken waarin het onderscheid tussen het toegestane en het verbodene veel belangrijker is. Zij besteden grote aandacht aan bijzaken, maar verwaarlozen wat werkelijk prioriteit heeft.

Imam al-Ghazali maakt hiermee duidelijk dat de duivel een mens soms niet verleidt door hem van aanbidding af te houden, maar juist door hem bezig te houden met minder belangrijke daden, zodat hij de verplichtingen of belangrijkere zaken uit het oog verliest. De weg van de metgezellen was daarentegen gebaseerd op het juist stellen van prioriteiten: eerst het vervullen van de verplichtingen, daarna het verrichten van vrijwillige aanbidding.

Degenen die misleid worden door twijfel tijdens het gebed

Een andere groep wordt tijdens het gebed voortdurend geteisterd door twijfels en influisteringen (waswas). Zij blijven langdurig stilstaan bij hun intentie, twijfelen of zij de openingstakbier wel correct hebben uitgesproken of herhalen onderdelen van het gebed uit angst dat deze ongeldig zouden zijn.

Imam al-Ghazali beschouwt dit als een vorm van misleiding door de duivel. Het doel van het gebed is immers dat de dienaar met een aanwezig hart voor Allah staat. Wanneer iemand volledig opgaat in voortdurende twijfel over de vorm van het gebed, raakt hij juist verwijderd van de ware geest van de aanbidding. De duivel fluistert zulke mensen in dat hun nauwkeurigheid een teken is van bijzondere vroomheid. Hij laat hen geloven dat zij zorgvuldiger zijn dan anderen en dat hun aanbidding daarom waardevoller is. In werkelijkheid berooft hij hen van innerlijke rust, oprechtheid en volledige overgave aan Allah.

Degenen die misleid worden door de uitspraak van de Koran

Een andere groep richt haar volledige aandacht op de correcte uitspraak van de Koran. Tijdens het gebed blijven zij woorden of verzen herhalen uit angst dat de recitatie niet volmaakt is, terwijl zij nauwelijks stilstaan bij de betekenis van hetgeen zij reciteren.

Hoewel een correcte uitspraak van groot belang is, waarschuwt imam al-Ghazali ervoor dat dit niet ten koste mag gaan van het eigenlijke doel van de recitatie: het overpeinzen van de woorden van Allah en het laten doordringen van hun betekenis in het hart. Door deze overmatige aandacht voor de uitspraak kan het gebed onnodig lang duren en zwaar worden, zowel voor de bidder zelf als voor anderen die eventueel achter hem bidden. Uiteindelijk kan de voortdurende herhaling ertoe leiden dat iemand vermoeid raakt en zelfs vrijwillige gebeden achterwege laat.

Degenen die veel Koran reciteren zonder de betekenis te overdenken

De vierde groep bestaat uit mensen die de Koran veelvuldig reciteren, maar nauwelijks stilstaan bij de betekenis van de verzen. Sommigen streven ernaar de gehele Koran in zeer korte tijd uit te lezen, terwijl hun gedachten tijdens de recitatie afdwalen naar wereldse zaken. Imam al-Ghazali benadrukt dat de waarde van de Koran niet ligt in de snelheid waarmee zij wordt uitgelezen, maar in de mate waarin de recitant haar begrijpt, overpeinst en in praktijk brengt. De Koran is geopenbaard als leiding voor de mensheid, niet enkel om gereciteerd te worden.

Ook zijn er mensen die vooral genieten van de schoonheid van hun eigen stem of die van anderen. Hoewel een mooie recitatie prijzenswaardig is, mag zij nooit het uiteindelijke doel worden. De ware vreugde ligt niet in de melodie van de recitatie, maar in het begrijpen van Allahs woorden en het laten veranderen van het eigen hart door hun betekenis. Volgens imam al-Ghazali is de beste recitatie daarom niet noodzakelijk de langste of de mooiste, maar die leidt tot nederigheid, bezinning en gehoorzaamheid aan Allah. Wie de Koran leest zonder haar boodschap ter harte te nemen, heeft slechts een deel van haar doel bereikt.

Degenen die misleid worden door het vasten

Een andere groep bestaat uit mensen die veel vasten. Sommigen vasten het grootste deel van het jaar en beschouwen dit als een teken van bijzondere vroomheid. Toch vergeten zij dat het vasten niet alleen inhoudt dat men zich onthoudt van eten en drinken, maar ook dat de ledematen zich dienen te onthouden van zonden. Zo beschermen zij hun tong niet tegen roddel, achterklap en kwetsende woorden. Zij verrichten hun aanbidding soms uit vertoon (*riyâ*) en letten tijdens de iftar nauwelijks op de herkomst van hun voedsel. Terwijl zij overdag vasten, overtreden zij op andere momenten juist de grenzen die Allah heeft gesteld.

Imam al-Ghazali maakt duidelijk dat zij hiermee een vrijwillige of aanbevolen daad verrichten, terwijl zij tegelijkertijd nalaten zich te onthouden van verboden zaken. De duivel misleidt hen door hen tevreden te laten zijn met hun vele vasten, zodat zij de ernst van hun andere tekortkomingen niet meer zien.

Het doel van het vasten is immers de zuivering van de ziel en het bereiken van Godsbewustzijn (*taqwâ*). Wie zijn hart en zijn ledematen niet bewaakt, heeft slechts een deel van de wijsheid achter het vasten gerealiseerd. De aanvaarding van de daden is uiteindelijk verbonden aan de oprechtheid van het hart en aan het vermijden van hetgeen Allah verboden heeft.

Degenen die het goede gebieden, maar zichzelf vergeten

Een andere groep spoort anderen voortdurend aan tot het goede en waarschuwt tegen het slechte, terwijl zij zichzelf vergeten. Zij roepen mensen op tot gehoorzaamheid aan Allah, maar passen hun eigen adviezen onvoldoende toe. Zij verwachten respect en gehoorzaamheid van anderen en benadrukken voortdurend hun eigen positie. Wanneer zij echter zelf worden aangesproken op een fout, reageren zij met boosheid of afwijzing. Daarmee tonen zij dat hun ego belangrijker is geworden dan de waarheid die zij verkondigen.

Ook kan hun oproep tot het goede gepaard gaan met een verborgen verlangen naar aanzien en bekendheid. Zij verrichten daden die zichtbaar zijn voor anderen en menen dat zij dit uitsluitend omwille van Allah doen. Wanneer iemand anders echter dezelfde taak vervult, voelen zij jaloezie en zouden zij liever zelf degene zijn geweest die deze taak uitvoerde.

Zo kan iemand de gebedsoproep (*adhaan*) verrichten of het gebed leiden en denken dat hij dit alleen omwille van Allah doet. Wanneer een ander deze taak vervolgens echter van hem overneemt, kan hij daar moeite mee krijgen en zelfs kritiek op die persoon beginnen te uiten. Zijn reactie laat dan zien dat er mogelijk meer meespeelde dan alleen het verlangen om Allah tevreden te stellen. Ook de waardering en erkenning van mensen kunnen ongemerkt een plaats in zijn hart hebben gekregen. Volgens imam al-Ghazali is dit een duidelijke aanwijzing dat de ziel nog niet is gezuiverd. Wie werkelijk uitsluitend de tevredenheid van Allah zoekt, verheugt zich wanneer het goede wordt verricht, ongeacht door wie dat gebeurt.

Degenen die zich bevinden in de heilige steden

Een andere groep wordt misleid door haar verblijf in Mekka of Medina. Zij menen dat de nabijheid van deze gezegende plaatsen op zichzelf voldoende is om een hoge rang bij Allah te verkrijgen.

Imam al-Ghazali wijst erop dat de ware waarde van deze steden niet ligt in het fysieke verblijf, maar in de wijze waarop iemand zich daar gedraagt. Iemand kan zich in Mekka of Medina bevinden, terwijl zijn hart voortdurend bezig is met wereldse zaken of verlangt naar zijn eigen land. Na terugkeer spreekt hij vol trots over de jaren die hij in de heilige steden heeft doorgebracht, alsof dit op zichzelf een verdienste is. Wie in de buurt van de Ka'bah of de Moskee van de Profeet ﷺ verblijft, draagt juist een grotere verantwoordelijkheid. Van zo'n persoon wordt verwacht dat hij Allah nog meer gehoorzaamt, zijn uiterlijke en innerlijke toestand verbetert en de heiligheid van deze plaatsen respecteert. Imam al-Ghazali benadrukt dat het wonen in de heilige steden geen doel op zichzelf is. Pas wanneer iemand zijn hart zuivert en de rechten van Allah naleeft, wordt zijn verblijf werkelijk een bron van nabijheid tot zijn Heer.

Degenen die ascetisch leven zonder hun hart te zuiveren

Een andere groep kiest voor een eenvoudige levensstijl. Zij eten weinig, dragen eenvoudige kleding, brengen veel tijd door in de moskee en nemen afstand van wereldse luxe. Hierdoor beschouwen zij zichzelf als behorend tot de asceten (*ṣūḥbā*).

Toch kan ook deze uiterlijke soberheid een bron van misleiding worden. Sommigen verlangen er onbewust naar dat mensen hen prijzen om hun ascese en hen beschouwen als geliefde dienaren van Allah. Zij hebben de wereld uiterlijk verlaten, maar hun hart verlangt nog steeds naar aanzien, leiderschap en een goede naam. Imam al-Ghazali benadrukt dat ware ascese niet begint bij het verlaten van bezit, maar bij het loslaten van de gehechtheid aan bezit. Wie de wereld verlaat om daarvoor geprezen te worden, heeft slechts een andere vorm van wereldsheid omarmd.

Sommigen trekken zich terug uit de samenleving zonder dat zij de juiste spirituele rijpheid bezitten. Anderen brengen hun dagen door met vrijwillige gebeden en het reciteren van de Koran, terwijl zij nalaten hun hart te zuiveren van hoogmoed, pronkzucht en eigenliefde. Een goed karakter dat uitsluitend omwille van Allah wordt onderhouden, is waardevoller dan talloze vrijwillige aanbiddingen die worden verricht uit verlangen naar lof of bewondering. Wanneer iemand gelukkig wordt omdat mensen hem als een vrome dienaar beschouwen, of zich gekwetst voelt wanneer hij terecht wordt gewezen, kan dat een teken zijn dat zijn hart nog niet vrij is van verborgen ziekten.

Degenen die veel aanbiddingen verrichten, maar geen rekening houden met prioriteiten

De laatste groep bestaat uit mensen die zich met grote ijver toeleggen op vrijwillige aanbiddingen, maar onvoldoende aandacht besteden aan de verplichtingen die Allah hen heeft opgelegd. Zij verheugen zich over het verrichten van bijvoorbeeld het duha- of het nachtgebed, terwijl zij hun verplichte gebeden zonder aandacht of innerlijke aanwezigheid verrichten.

Imam al-Ghazali wijst erop dat dit een subtiele misleiding van de duivel is. Vrijwillige aanbiddingen kunnen nooit de plaats innemen van de verplichtingen. De Profeet ﷺ heeft immers in een hadith qudsi overgeleverd dat Allah zegt: *“Mijn dienaar komt niet dichterbij Mij met iets dat Mij geliefder is dan hetgeen Ik hem verplicht heb gesteld. Mijn dienaar blijft tot Mij naderen door vrijwillige daden totdat Ik hem liefheb...”* (al-Bukhari)

Pas nadat de verplichtingen zorgvuldig zijn vervuld, krijgen de vrijwillige aanbiddingen hun juiste plaats. Deze misleiding beperkt zich niet tot aanbidding alleen. De islam leert de gelovige om steeds de juiste prioriteiten te stellen. Tijdgebonden verplichtingen gaan vóór niet-tijdgebonden daden, en verplichtingen jegens Allah en de mensen gaan vóór vrijwillige goede werken.

Zo dient iemand die het middaggebed nog niet heeft verricht en vreest dat de tijd zal verstrijken, eerst dit verplichte gebed te bidden voordat hij zich bezighoudt met andere vrijwillige aanbiddingen. Imam al-Ghazali laat hiermee zien dat ware aanbidding niet alleen bestaat uit veel goede daden verrichten, maar vooral uit het verrichten van de juiste daad op het juiste moment. Wie de door Allah vastgestelde prioriteiten uit het oog verliest, loopt het risico zich in te spannen voor het mindere, terwijl hij het belangrijkste verwaarloost.

3.3 De rijken

Na de misleidingen van de geleerden en de mensen van aanbidding bespreekt imam al-Ghazali een derde groep: de rijken. Vermogen is op zichzelf geen teken van Allahs tevredenheid of ontevredenheid. Het is een beproeving, waarmee de ene mens dankbaarheid toont en de ander wordt misleid.

Imam al-Ghazali laat zien dat rijkdom de dienaar niet alleen verleidt door hebzucht of gierigheid, maar ook door schijnbaar goede daden. Liefdadigheid, het bouwen van moskeeën en andere vrome projecten kunnen hun waarde verliezen wanneer zij niet voortkomen uit oprechtheid of wanneer zij worden gefinancierd met onrechtmatig verkregen bezit. De ware maatstaf is niet de omvang van de gift, maar de zuiverheid van de intentie en de rechtmatigheid van de middelen.

Degenen die denken dat ze gered zullen worden middels liefdadigheid

De eerste groep bestaat uit mensen die grote bedragen besteden aan liefdadigheidsprojecten. Zij laten moskeeën, scholen, waterputten en andere voorzieningen bouwen, in de hoop dat hun naam na hun overlijden zal voortleven en dat deze werken voor hun redding zullen zorgen. Niet zelden laten zij hun naam op deze gebouwen aanbrengen, zodat anderen hen blijven herinneren.

Imam al-Ghazali wijst erop dat deze mensen op twee manieren door de duivel worden misleid.

De eerste misleiding is dat zij hun liefdadigheid bekostigen met vermogen dat op onrechtmatige wijze is verkregen. Zij waren Allah ongehoorzaam bij het verwerven van hun bezit en hopen vervolgens diezelfde ongehoorzaamheid uit te wissen door middel van liefdadigheid. Onrechtmatig verkregen bezit wordt echter niet gezuiverd door het uit te geven aan goede doelen. Wie zich het bezit van anderen onrechtmatig heeft toegeëigend, behoort dit terug te geven aan de rechtmatige eigenaar of, indien deze is overleden, aan diens erfgenamen.

De tweede misleiding is dat zij wedijveren in het bouwen van indrukwekkende gebouwen om daarmee bekendheid en waardering te verkrijgen. Zij hopen gerekend te worden tot de vrijgevege weldoeners, terwijl hun hart in werkelijkheid verlangt naar lof van de mensen. Opvallend genoeg tonen zij vaak weinig bereidheid om de behoeftigen in hun directe omgeving te helpen. Hun vrijgevigheid richt zich vooral op projecten die zichtbaar zijn en hun naam doen voortleven.

Volgens imam al-Ghazali is ware liefdadigheid niet afhankelijk van de grootte van het project, maar van de oprechtheid waarmee zij wordt verricht. Een kleine gift die uitsluitend omwille van Allah wordt gegeven, is waardevoller dan een groot bouwwerk dat bedoeld is om bewondering van mensen te verkrijgen.

Degenen die niet oprecht zijn met liefdadigheden en vallen in verspilling

Een andere groep verdient haar vermogen op rechtmatige wijze, maar wordt desondanks misleid in de manier waarop zij haar rijkdom besteedt. Hierbij zijn er twee vormen van misleiding.

De eerste is dat zij hun liefdadigheid verrichten uit verlangen naar waardering en een goede naam. Wanneer hun doel werkelijk uitsluitend de tevredenheid van Allah was, zouden zij allereerst aandacht besteden aan de armen en behoeftigen in hun eigen omgeving. In plaats daarvan geven zij de voorkeur aan projecten die veel publieke aandacht trekken en waardoor hun vrijgevigheid zichtbaar wordt voor anderen.

Wanneer een bestaande moskee voldoende ruimte biedt voor de gemeenschap, terwijl er tegelijkertijd mensen zijn die in armoede leven, kan het ondersteunen van de behoeftigen belangrijker zijn dan het oprichten van een extra moskee. Wie uitsluitend kiest voor hetgeen hem de meeste bekendheid oplevert, toont daarmee dat zijn intentie niet volledig zuiver is.

De tweede misleiding is dat men buitensporig veel geld uitgeeft aan de versiering en verfraaiing van moskeeën. Overdagige decoraties kunnen de aandacht van de aanbidders afleiden en hun concentratie tijdens het gebed verminderen. Terwijl het doel van de moskee juist is om de harten op Allah te richten, kunnen overmatige versieringen dit doel ondermijnen. Wie bijdraagt aan overmatige verfraaiing uit verlangen naar prestige of bewondering, loopt het risico dat zijn liefdadigheid niet langer uitsluitend omwille van Allah wordt verricht. Ware vrijgevigheid zoekt niet de bewondering van mensen, maar de tevredenheid van Allah alleen.

Degenen die niet oprecht zijn als ze anderen helpen en goede daden verrichten

Een andere groep bestaat uit mensen die armen en behoeftigen ondersteunen, maar daarbij niet uitsluitend de tevredenheid van Allah zoeken. Zij kiezen er bewust voor hun liefdadigheid op drukke of openbare plaatsen te verrichten, zodat zoveel mogelijk mensen het kunnen zien. Zij verlangen ernaar dat de behoeftigen hen bedanken, hen prijzen en anderen vertellen over hun vrijgevigheid.

Wanneer dezelfde liefdadigheid echter in het verborgene verricht zou moeten worden, neemt hun bereidheid vaak sterk af. Een behoeftige buurman, wiens nood enkel voor hem zichtbaar is, ontvangt soms geen hulp van hem. Daarmee blijkt dat hun hart niet zozeer gehecht is aan het helpen van de behoeftigen, maar aan de waardering die zij daarvoor ontvangen van anderen. Imam al-Ghazali laat hiermee zien dat een goede daad haar waarde kan verliezen wanneer zij wordt vermengd met de wens naar lof en bekendheid. De gelovige behoort zijn vrijgevigheid niet af te meten aan het aantal mensen dat ervan weet, maar aan de oprechtheid waarmee zij omwille van Allah wordt verricht.

Er is van de vrome voorgangers overgeleverd dat ze het volgende zeiden: *“Aan het einde der tijden zullen veel mensen herhaaldelijk de badj verrichten. Zij zullen als welgestelde mensen door de woestijnen reizen, maar als zondaren terugkeren. Hun burens verkeren in armoede, terwijl zij niet eens informeren naar hun toestand en hen niet helpen.”*

Deze uitspraak herinnert eraan dat vrijwillige daden van aanbidding nooit een vervanging mogen worden voor de rechten van de mensen die Allah dicht bij ons heeft geplaatst.

Degenen die gierig zijn als het aankomt op financiële aanbiddingen

Een andere groep wordt gekenmerkt door gierigheid. Zij houden hun vermogen stevig vast en geven nauwelijks uit omwille van Allah. Tegelijkertijd besteden zij veel tijd aan aanbiddingen waarvoor geen financiële offers nodig zijn, zoals vrijwillig vasten, het nachtgebed en het reciteren van de Koran.

Hoewel deze daden op zichzelf prijzenswaardig zijn, wijst imam al-Ghazali erop dat zij hiermee een fundamenteel gebrek in hun hart negeren. De gierigheid blijft onaangetast, terwijl juist deze ziekte behandeling behoeft. Zolang iemand weigert zijn rijkdom uit te geven waar Allah dat van hem vraagt, blijft hij gevangen in een ernstige vorm van zelfmisleiding.

Imam al-Ghazali vergelijkt dit met iemand onder wiens kleding een scorpioen is terechtgekomen, terwijl hij zich bezighoudt met het bereiden van een geneesmiddel tegen koorts. Hij richt zijn aandacht op een minder urgent probleem en laat het werkelijke gevaar ongemoeid. Imam al-Ghazali wil hiermee niet de waarde van vrijwillige aanbidding verminderen. Hij benadrukt juist dat iedere vorm van aanbidding haar juiste plaats heeft. Wie door Allah is gezegend met vermogen, dient zijn rijkdom te gebruiken om de rechten van de armen en de behoeftigen te vervullen. Pas wanneer de ziekten van het hart, zoals gierigheid, worden bestreden, krijgen vrijwillige aanbiddingen hun volledige waarde.

Degenen die gierig zijn, maar wel de zakaat geven

Een andere groep bestaat uit mensen die hun vermogen vasthouden en slechts uitgeven wat zij verplicht zijn aan zakaat af te dragen. Buiten deze verplichting tonen zij weinig bereidheid om armen, behoeftigen of andere goede doelen te ondersteunen.

Zelfs bij het geven van de zakaat kan hun intentie echter gebrekkig zijn. Zij verwachten respect, waardering en dankbaarheid van degenen die zij helpen. Soms kiezen zij bewust ontvangers van wie zij later voordeel hopen te verkrijgen, bijvoorbeeld doordat deze personen hen kunnen helpen, hun belangen kunnen dienen of goed over hen zullen spreken. Hierdoor verandert een aanbidding die uitsluitend voor Allah verricht dient te worden in een middel om werelds voordeel te behalen. Zij geven uiterlijk zakaat, maar verwachten innerlijk een tegenprestatie van de ontvanger. Dit staat ver af van oprechtheid.

Imam al-Ghazali wijst erop dat deze mensen zichzelf als gehoorzame dienaren beschouwen, omdat zij hun verplichte zakaat afdragen. Zij beseffen echter niet dat zij hun daad kunnen bederven door hun verwachtingen, bedoelingen en omgang met de ontvangers. Wie iets omwille van Allah uitgeeft, behoort zijn beloning uitsluitend van Allah te verwachten. De ontvanger van de zakaat staat bovendien niet bij de gever in het krijt. De gever vervult slechts een verplichting die Allah hem heeft opgelegd. Wanneer hij daar aanzien, diensten of erkenning voor verlangt, wordt zijn vermogen een middel waardoor hij wordt misleid.

Degenen die zich bevinden in kringen van dhikr en lezingen

(Imam al-Ghazali verruimt hier zijn bespreking en richt zich niet langer uitsluitend tot de bezitters van rijkdom, maar tot mensen in het algemeen.)

Een andere groep onder de gewone mensen, zowel armen als rijken, wordt misleid door het bijwonen van bijeenkomsten van *dhikr* en vermaning. Zij menen dat dit alleen al voldoende is voor hun redding en dat het hen zal baten. Zo raken zij gewend aan het enkel aanwezig zijn bij deze bijeenkomsten en denken zij dat het voldoende is om vermaningen aan te horen, zonder ernaar te handelen. Zij verkeren in zelfmisleiding. De verdienste van bijeenkomsten van *dhikr* ligt namelijk in het feit dat zij resulteren in het goede opwekken. Wanneer dit verlangen niet ontstaat, schuilt er geen werkelijk voordeel in zulke bijeenkomsten.

Soms hoort iemand een indringende vermaning, waardoor zijn hart wordt geraakt en hij moet huilen. Vervolgens denkt hij dat hij daarmee al het goede heeft bereikt, terwijl hij in werkelijkheid misleid is. Hij lijkt op een zieke die de bijeenkomsten van artsen bezoekt, luistert naar hun uitleg over geneesmiddelen, maar deze niet inneemt en er niets mee doet. Toch denkt hij dat hij daardoor genezing zal vinden. Of hij lijkt op een hongerige die luistert naar iemand die smakelijke gerechten beschrijft; alleen het luisteren zal zijn honger niet stillen.

Elke vermaning die jouw toestand niet verandert en niet leidt tot verandering in je daden, is slechts een bewijs tegen jou. Pas wanneer zij je ertoe brengt je tot Allah te wenden, je af te keren van de wereld en je gehoorzaamheid aan Hem te versterken, heeft zij werkelijk nut. Doe je dat niet, dan vergroot die vermaning slechts jouw verantwoordelijkheid. Wanneer je haar hebt gehoord maar er niet naar handelt, verkeer je nog altijd in zelfmisleiding.

3.4 Degenen die met tasawwuf bezig zijn

Na de misleidingen van de geleerden, de mensen van aanbidding en de bezitters van rijkdom bespreekt imam al-Ghazali de misleidingen die kunnen voorkomen onder degenen die zich bezighouden met *tasawwuf*.

Met *tasawwuf* wordt de weg van de zuivering van de ziel (*taẓkiyat al-nafs*) bedoeld: het reinigen van het hart van spirituele ziekten en het ontwikkelen van deugdzaamere eigenschappen, zodat de dienaar Allah met oprechtheid kan aanbidden. Deze weg wordt idealiter bewandeld onder begeleiding van een leermeester die zelf ervaring heeft met de zuivering van de ziel en hierin anderen kan onderwijzen.

Imam al-Ghazali bekritiseert in dit hoofdstuk dan ook niet *tasawwuf* zelf, maar degenen die de naam of de uiterlijke kenmerken ervan dragen, terwijl zij de innerlijke werkelijkheid ervan missen.

Degenen die doen alsof

De eerste groep bestaat uit mensen die de uiterlijke kenmerken van de mensen van *tasawwuf* nabootsen. Zij kleden zich zoals zij, nemen hun manier van spreken over en gedragen zich alsof zij dezelfde spirituele staat hebben bereikt. Zij gebruiken dezelfde religieuze termen, nemen deel aan bijeenkomsten van *dhikr* en zitten langdurig op hun gebedskleed met het hoofd gebogen, alsof zij voortdurend in diepe overpeinzing verkeren. Zij menen dat zij Allah hierdoor tevreden stellen.

In werkelijkheid ontbreekt het hen aan de kern van de spirituele weg. Zij onderwerpen hun ziel niet aan *mujahada*: de voortdurende strijd tegen de begeerten van het ego en de influisteringen van de duivel. Ook oefenen zij zich niet in *riyada*: het disciplineren van de ziel door aanbidding, zelfbeheersing en het afleren van slechte eigenschappen. Evenmin kennen zij de werkelijke betekenis van *muraqaba*: het voortdurende besef dat Allah hen op ieder moment ziet.

Daarentegen zoeken zij juist de nabijheid van machthebbers en invloedrijke personen om daar persoonlijk voordeel uit te halen. Hun hart is gehecht aan rijkdom en bezit. Zij schuwen het eten van verboden of twijfelachtige zaken niet en spreken kwaad over degenen die zij als concurrenten beschouwen.

Imam al-Ghazali vergelijkt hen met een oude vrouw die hoort dat jonge mannen door de koning zullen worden beloond voor hun bijzondere inspanningen. In de hoop eveneens een beloning te ontvangen, trekt zij dezelfde kleding aan als de jonge mannen en begeeft zich naar het paleis. Zodra zij echter voor de koning verschijnt, wordt duidelijk dat zij niet behoort tot degenen voor wie de beloning is bestemd. Zij wordt door de omstanders bespot en keert zonder beloning terug. Zo is het ook met degenen die zich slechts uiterlijk voordoet als een persoon van *tasawwuf*. Niet de kleding, het taalgebruik of de uiterlijke houding maken iemand tot een ware dienaar van Allah, maar de oprechte strijd tegen het ego, de zuivering van het hart en het daadwerkelijk bewandelen van deze spirituele weg. Alleen wie deze werkelijkheid bezit, behoort werkelijk tot de mensen van *tasawwuf*.

Degenen die een luxueus leven leiden

Een andere groep lijkt op de voorgaande, maar gaat nog een stap verder. Ook zij willen doorgaan voor mensen van *tasawwuf*, terwijl zij niet bereid zijn sober te leven of genoeg nemen met weinig. Zij dragen kostbare kleding, gebruiken dure gebedskleden en omringen zich met allerlei vormen van luxe. Hun doel is niet de zuivering van het hart, maar een comfortabel leven en de nabijheid van machthebbers en invloedrijke personen. Desondanks zien zij zichzelf als vrome en rechtschapen mensen.

Imam al-Ghazali wijst erop dat wie zich er niet voor schaamt om openlijk te zondigen, zich in afzondering doorgaans nog minder zal beheersen. De uiterlijke tekenen van vroomheid beschermen iemand niet wanneer zijn daden daarmee in strijd zijn. De schade van deze mensen is volgens imam al-Ghazali groter dan die van dieven. Een dief neemt slechts bezit weg, maar dit soort mensen bedriegen anderen in zaken van religie. Door hun uiterlijke verschijning wekken zij vertrouwen, waarna zij hun volgelingen misleiden en van het rechte pad kunnen afbrengen.

Wanneer hun werkelijke toestand uiteindelijk zichtbaar wordt, bestaat bovendien het gevaar dat mensen niet alleen hen afwijzen, maar alle mensen van *tasawwuf* over één kam scheren. Zij denken dan dat iedereen die zich met *tasawwuf* bezighoudt dezelfde gebreken bezit. Zo schaden deze bedriegers niet alleen zichzelf en hun volgelingen, maar brengen zij ook de oprechte mensen van *tasawwuf* in diskrediet.

Degenen die anderen misleiden

Een andere groep beweert een hoge spirituele rang te hebben bereikt, terwijl dit niet klopt. Zij spreken over innerlijke toestanden, Goddelijke geheimen en spirituele inzichten zonder daar werkelijke kennis van te bezitten. Daarbij doen zij alsof zij meer begrijpen dan anderen en verheffen zij zichzelf boven de geleerden van *fiqh*, *tafsir* en *hadith*.

Hun volgelingen nemen hun ongegronde uitspraken over, leren deze uit het hoofd en behandelen ze alsof het onaantastbare waarheden of zelfs een vorm van openbaring betreft, terwijl zij geen grondslag hebben in de religie. Ondertussen verwaarlozen deze mensen de daadwerkelijke opvoeding van hun ziel. Zij bestrijden hun begeerten niet, verbeteren hun gedrag niet en onderwerpen zichzelf niet aan de regels van de religie. In plaats daarvan volgen zij hun verlangens en beroepen zij zich op vermeende spirituele rangen om hun gedrag te rechtvaardigen.

Zij doen alsof zij een vergevorderd niveau van zielszuivering hebben bereikt, terwijl hun daden juist getuigen van zonde, huichelarij en zelfmisleiding. Mensen met werkelijke kennis herkennen hun onwetendheid. Zij zien dat deze personen noch over gedegen religieuze kennis beschikken, noch over het goede karakter dat bij ware zielszuivering hoort. Imam al-Ghazali maakt hiermee duidelijk dat spiritualiteit nooit los mag worden gezien van kennis, gehoorzaamheid en goed gedrag. Wie beweert een hoge rang te hebben bereikt, maar de grenzen van de religie verwaarloost en de geleerden minacht, toont daarmee juist dat hij de werkelijkheid van de spirituele weg niet heeft begrepen.

Degenen die claimen dat ze een bepaald niveau hebben bereikt

Een andere groep bestaat uit mensen die zich oprecht inspannen om dichter bij Allah te komen. Zij verrichten goede daden, streven ernaar uitsluitend van het toegestane te eten en werken aan de zuivering van hun ziel. Toch worden ook zij door de duivel misleid wanneer zij menen een hoge spirituele rang te hebben bereikt, terwijl zij de werkelijkheid, voorwaarden en gevaren van die rang niet kennen.

Sommigen beweren bijvoorbeeld de rang van *zuhd* (ascese), *tawakkul* (vertrouwen op Allah), *rida* (tevredenheid met Allahs beschikking) of *mahabbah* (liefde voor Allah) te hebben bereikt. Zulke spirituele toestanden behoren echter niet tot de zaken die iemand zichzelf zonder meer kan toeschrijven. Zij vereisen oprechte zelfkennis, een diep inzicht in de religie en een voortdurende strijd tegen het ego.

Zo beweren sommigen Allah lief te hebben, terwijl hun kennis van Hem gebrekkig is. Werkelijke liefde voor Allah is onlosmakelijk verbonden met kennis van Zijn Namen en Eigenschappen, en met gehoorzaamheid aan Zijn geboden. Wie beweert Allah lief te hebben, maar tegelijkertijd Zijn verboden overtreedt en zijn eigen begeerten voorrang geeft boven Zijn bevelen, spreekt zichzelf tegen. Een dergelijke houding kan ertoe leiden dat iemand vervalt in religieuze innovaties (*bid'ah*) en in ernstige dwalingen.

Imam al-Ghazali wijst er bovendien op dat iemand die werkelijk ontzag voor Allah heeft, zich tegenover Hem niet minder schaamt dan tegenover de mensen. Wie bepaalde zonden nalaat uit schaamte voor de blikken van mensen, maar dezelfde daden zonder terughoudendheid verricht wanneer niemand hem ziet, heeft de grootheid van Allah nog niet werkelijk in zijn hart gevestigd.

Ook worden sommigen misleid in hun begrip van *tawakkul*. Zij menen dat volledig vertrouwen op Allah betekent dat men zonder enige voorbereiding op reis gaat en geen voedsel of andere benodigdheden meeneemt. Imam al-Ghazali maakt duidelijk dat dit niet de betekenis van *tawakkul* is. De Profeet ﷺ en zijn metgezellen, die de hoogste vorm van vertrouwen op Allah bezaten, namen wel degelijk de toegestane middelen in acht. Ware *tawakkul* houdt in dat men de noodzakelijke voorbereidingen treft en daarna het resultaat volledig aan Allah toevertrouwt.

Degenen die de religie niet als een geheel naleven

Een andere groep richt zich sterk op één bepaald onderdeel van de religie, terwijl zij andere verplichtingen verwaarloost. Zo zijn er mensen die buitengewoon zorgvuldig letten op de rechtmatigheid van hun inkomen en voedsel, maar nauwelijks aandacht besteden aan de zuivering van hun hart of aan andere zonden die zij begaan. Hoewel het streven naar een *halal* levensonderhoud een belangrijke verplichting is, behoort het niet los te worden gezien van de overige voorschriften van de islam. De dienaar is immers opgedragen de religie in haar geheel na te leven en zich te onderwerpen aan alle bevelen van Allah, voor zover hij daartoe in staat is.

Imam al-Ghazali benadrukt dat het een vorm van zelfmisleiding is wanneer iemand zich nauwgezet houdt aan bepaalde voorschriften, terwijl hij andere geboden of verboden veronachtzaamt. Ware gehoorzaamheid bestaat niet uit het selectief naleven van de religie, maar uit een evenwichtige toewijding aan alle aspecten ervan: de uiterlijke daden, de zuivering van het hart en de rechten van Allah en Zijn schepping.

Wie zich uitsluitend richt op één onderdeel van de religie en daardoor andere verplichtingen uit het oog verliest, loopt het risico tevreden te zijn met een onvolledige vorm van gehoorzaamheid. De gelovige behoort daarom voortdurend te streven naar een alomvattende naleving van de islam, waarin geloof, aanbidding, karakter en gedrag elkaar aanvullen en versterken.

Degenen die uit zijn op het bezit van anderen

Een andere groep beweert te beschikken over een goed karakter, nederigheid en vergevingsgezindheid. Zij presenteren zichzelf als dienaren van de mensen van *tasamwuf* en doen voorkomen alsof zij zich inzetten voor het welzijn van anderen. In werkelijkheid zijn zij echter uit op bezit, geld en maatschappelijke invloed. Zij verzamelen mensen om zich heen en hechten veel waarde aan het aantal volgelingen dat zij hebben. Daarmee willen zij aanzien en bekendheid verwerven. Hoewel zij zeggen dat hun doel het dienen van de mensen is, blijkt uit hun handelen dat zij vooral hun eigen positie willen versterken.

Sommigen schuwen het daarbij niet om twijfelachtig of zelfs verboden vermogen aan te nemen, zolang zij dit vervolgens kunnen uitgeven aan zichtbare projecten of aan mensen die hun naam verder verspreiden. Zij spreken mooie woorden over vrijgevigheid, hulp en goedheid, terwijl hun hart vervuld is met vertoon (*riya*) en verlangen naar waardering.

Wie Allah ongehoorzaam is bij het verkrijgen van zijn vermogen en dit vervolgens onder het mom van goedheid uitgeeft, heeft de kern van oprechtheid niet begrepen. Niet alleen het doel, maar ook de middelen moeten in overeenstemming zijn met Allahs geboden. Ware dienstbaarheid aan de mensen komt voort uit een zuivere intentie en uit rechtmatig verkregen bezit. Wie daarentegen het helpen van anderen gebruikt om rijkdom, volgelingen of bekendheid te verkrijgen, maakt van een schijnbaar goede daad een middel tot zelfmisleiding.

Degenen die buitensporig zijn met zielszuivering

Een andere groep houdt zich intensief bezig met het verbeteren van het karakter en het onderzoeken van de gebreken van de ziel. Op zichzelf is dit een belangrijk onderdeel van de spirituele weg. Zij worden echter misleid doordat zij dit als een doel op zich gaan beschouwen en er buitensporig veel aandacht aan besteden.

Zij bespreken voortdurend de verborgen ziekten, listen en misleidingen van het ego. Zij ontwikkelen daarvoor een eigen terminologie en zijn voortdurend bezig met uitspraken als: *“Dit is een gebrek van de ziel,”* of: *“Wie dit niet bij zichzelf herkent, is eveneens misleid.”* Zo verandert de zuivering van de ziel bij hen van een praktische weg naar Allah in een theoretisch onderwerp waarmee zij hun tijd vullen. Hun aandacht blijft volledig gericht op het analyseren van innerlijke toestanden, terwijl zij nauwelijks vooruitgang boeken in daadwerkelijke gehoorzaamheid, goed gedrag en nuttige daden. Zij kennen de beschrijving van de weg, maar bewandelen haar niet.

Dit kan worden vergeleken met iemand die voortdurend over de hadj spreekt, de routes bestudeert en de verschillende handelingen uitlegt, maar nooit daadwerkelijk op reis gaat. Hoe uitvoerig hij er ook over spreekt, zijn woorden kunnen de werkelijke bedevaart niet vervangen. Zo is ook kennis van de gebreken van de ziel pas waardevol wanneer zij leidt tot verandering. Het doel is niet dat iemand eindeloos over zijn ego spreekt, maar dat hij zijn slechte eigenschappen bestrijdt, zijn gedrag verbetert en dichter tot Allah komt. Wie bij de analyse blijft stilstaan zonder tot handelen over te gaan, wordt door zijn eigen kennis misleid.

Degenen die misleid worden met de spirituele openingen die ze te zien krijgen

Een andere groep heeft de eerste stadia van de spirituele weg doorlopen. Zij hebben zich ingespannen in de zuivering van hun ziel en langzamerhand worden voor hen bepaalde deuren van kennis van Allah (*ma'rifā*) geopend. Telkens wanneer zij iets nieuws ervaren of een dieper inzicht verkrijgen, raken zij onder de indruk van hetgeen hen wordt geschonken. Daarin schuilt echter een subtiele vorm van misleiding. Zij worden zo in beslag genomen door hun spirituele ervaringen dat zij blijven stilstaan bij vragen als: *“Hoe heb ik deze rang bereikt?”* en: *“Waarom zijn deze deuren voor mij geopend en niet voor anderen?”* In plaats van verder te gaan op de weg naar Allah, richten zij hun aandacht op zichzelf en op hetgeen zij hebben ervaren.

De duivel misleidt hen door hun bewondering voor deze openingen tot een belemmering te maken. De wegen van gehoorzaamheid en toenadering tot Allah zijn immers talrijk. Een ander kan binnen de grenzen van de *shari'ah* een andere weg bewandelen en daarmee een rang bereiken die voor hen verborgen blijft. Wie slechts oog heeft voor zijn eigen ervaringen, kan zichzelf als bijzonder gaan beschouwen en het werkelijke doel uit het oog verliezen.

Zo een persoon kan vergeleken worden met iemand die door een koning is uitgenodigd. Op weg naar de koning betreedt hij een plein met prachtige tuinen, bloemen en schitterende lichten die hij nooit eerder heeft gezien. Hij raakt zo gefascineerd door wat zich onderweg bevindt, dat hij blijft staan en zijn ontmoeting met de koning misloopt. De schoonheid van de tuin was niet het doel van zijn reis. Zo zijn ook spirituele inzichten, openingen en bijzondere ervaringen geen einddoel. Zij zijn slechts zaken die iemand onderweg kan tegenkomen. Het werkelijke doel blijft het verkrijgen van de tevredenheid van Allah. Wie blijft stilstaan bij de ervaringen van de weg, kan daardoor verhinderd worden de bestemming te bereiken.

Degenen die denken dat ze het laatste niveau al bereikt hebben

Een laatste groep laat zich niet langer afleiden door de spirituele ervaringen, geschenken of bijzondere toestanden die zij onderweg ervaart. Zij blijven gericht op hun doel en hechten zich niet aan hetgeen zij tijdens de reis ontvangen. Toch kunnen ook zij worden misleid. Wanneer zij een hoge spirituele rang bereiken en de nabijheid van hun doel menen te ervaren, denken zij dat zij het eindpunt reeds hebben bereikt. Daardoor stoppen zij met hun inspanningen, terwijl er nog vele stadia voor hen liggen. Zij beseffen niet dat de weg van toenadering tot Allah niet eindigt zolang de dienaar leeft.

Telkens wanneer iemand een toestand van kennis, liefde, vertrouwen of nabijheid bereikt, kan hij menen dat er niets meer boven ligt. Dit is echter een misleiding. Iedere bereikte rang opent de deur naar diepere kennis van de eigen tekortkomingen en naar verdere gehoorzaamheid aan Allah. Naarmate het hart wordt gezuiverd en door het licht van leiding wordt verhelderd, worden sluiers opgeheven en ontdekt de mens gebreken waarvan hij zich eerder niet bewust van was. Daarom mag een dienaar zichzelf nooit veilig achten of menen dat hij het laatste niveau van spiritualiteit heeft bereikt. Zolang hij leeft, blijft hij behoefte hebben aan berouw, zelfonderzoek, kennis en gehoorzaamheid. De werkelijke omvang van zijn toestand en de uiteindelijke waarde van zijn daden zullen pas in het hiernamaals volledig aan het licht komen.

Imam al-Ghazali maakt hiermee duidelijk dat zelfs degene die vergevorderd is op de spirituele weg gevaar loopt te worden misleid. De beginner kan blijven steken bij de uiterlijke vorm, de gevorderde bij bijzondere ervaringen en degene die nog verder is gekomen bij de gedachte dat hij zijn bestemming reeds heeft bereikt. Bescherming ligt daarom in blijvende nederigheid, voortdurende inspanning en het besef dat geen dienaar Allah de aanbidding kan geven die Hem werkelijk toekomt.

Slotwoord

Met het bereiken van het einde van dit e-book hopen wij dat de lezer niet alleen kennis heeft opgedaan over de verschillende vormen van misleiding, maar vooral heeft geleerd deze ook bij zichzelf te herkennen. Het doel van dit werk is immers niet om anderen te beoordelen, maar om ons eigen hart te onderzoeken en onszelf voortdurend onder de loep te nemen. Wie de listen van de duivel kent, is beter in staat zich ertegen te wapenen en met oprechtheid de weg naar Allah te bewandelen.

Kennis is een grote gunst van Allah, maar zij brengt alleen voordelen met zich mee wanneer zij gepaard gaat met oprechtheid, nederigheid en het in praktijk brengen ervan. Moge Allah ons behoeden voor kennis die geen voordeel brengt en ons laten behoren tot degenen die luisteren naar het goede en het vervolgens praktiseren.

Moge Allah ons in staat stellen Zijn tevredenheid te verkrijgen, ons beschermen tegen de listen van de duivel, ons standvastig houden op het rechte pad en ons doen behoren tot Zijn oprechte en rechtschapen dienaren. Moge Hij onze harten vullen met Godsbewustzijn, ons een oprecht einde schenken en ons op de Dag der Opstanding laten behoren tot degenen die onder Zijn barmhartigheid zullen verkeren.

Amin!

